

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Kriminalita mladistvých z pohledu studentů středních škol

Situace v klatovském regionu

Vypracovala: Simona Brožíková

Vedoucí práce: doc. Ing. Karel Müller, CSc.

Praha 2008

Poděkování

Děkuji doc. Ing. Karlu Müllerovi, CSc. za hodnotné rady a odborné vedení mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 27.6.2008

.....

podpis

Obsah

• Úvod: Formulace problému a cíl bakalářské práce.....	6
• 1. kapitola: <i>Poznávací rámec studia kriminality</i>	8
1.1. Úvod do problematiky delikventního chování mladistvých.....	8
1.2. Prostředí, ve kterém se formuje mladistvý delikvent 10	10
Rodina.....	10
Škola.....	12
Vrstevnické skupiny.....	16
Shrnutí první části.....	17
1.3. Osobnost mladistvého delikventa.....	18
Chování mladistvého delikventa.....	18
Hodnotová orientace a rizikový vývoj mladistvých.....	20
Shrnutí druhé části.....	22
1.4. Kriminalita v rámci České republiky.....	22
Zdroje informací.....	22
Formy trestů.....	23
Prevence.....	25
Shrnutí třetí části.....	27
• 2. kapitola: <i>Metodologický kontext zvoleného empirického výzkumu</i>	27
2.1. Výzkumný projekt.....	27
Tématická orientace práce a formulace hypotézy.....	27
2.2. Výzkumná strategie.....	29
Kvalitativní výzkum.....	29
2.3. Techniky sběru dat.....	29
Dotazník.....	29
Rozhovor.....	30
2.4. Výběr vzorku; prostředí výzkumu.....	30
Strategie výběru vzorku.....	30
Místo výzkumu.....	31
Doba trvání výzkumu 31	31
2.5. Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat.....	31
Otevřené kódování.....	31
2.6. Hodnocení kvality výzkumu.....	32
Kritéria validity.....	32
2.7. Etické a politické otázky společenského výzkumu.....	32
Etika výzkumu.....	32

• 3. kapitola: <i>Poznatky empirického výzkumu</i>	33
3.1. Analýza dat.....	33
Kriminalita v regionu Klatovy.....	33
Interpretace dat získaných na Gymnáziu Klatovy.....	36
Interpretace dat získaných na Integrované střední škole Klatovy.....	39
Shrnutí získaných dat z obou typů škol.....	42
Závěr.....	45
Přílohy	

Úvod:

Pro svoji bakalářskou práci jsem zvolila téma kriminalita mladistvých. Chtěla jsem se zaměřit na aktuální a diskutované téma, jakým kriminalita mladistvých zajisté je. O daném problému slyšíme takřka denně a je předmětem řady studií i polemik. Považuji za velice důležité, aby byla společnost informována o vývoji a současném kriminality mladistvých. Stejně jako byla kategorie mladistvých jednou dětmi, bude také dospělými jedinci, kteří společně utvářejí společnost a valná většina z nás si jistě přeje mít tuto společnost co nejvíce oproštěnou od zločinu, násilí a nejrůznějších typů deviací.

Kriminalita mladistvých je nejen závažný, ale také velmi složitý problém. Na jeho reflexi se podílí řada institucí mezi něž patří zejména rodina, škola a represivní instituce. Značný vliv zde mají i hlubší faktory jako proces individualizace, proměny rodiny, změna mezigeneračních vztahů atp. Řešení těchto otázek je spjato s řadou již formulovaných poznatků, zda je důležitější rodina či škola, primární socializace nebo vzdělání, trest či prevence, veřejné mínění nebo mínění vrstevnické skupiny, lokální kontext nebo celkové kulturní a společenské zázemí.

S ohledem na tyto široké souvislosti se soustřeďuji na význam vzdělání a lokality, na to, jak dané problematice rozumí mladiství na dvou typech škol a jak na ni nahlíží vybraní aktéři zodpovědní za řešení kriminality mládeže.

Cílem mé bakalářské práce je nahlédnout na problematiku kriminality mladistvých z pohledu věkové kategorie dospívajících jedinců. Mým záměrem bylo zjistit, jaký postoj k danému jevu zaujali a jak se k tomu problému staví. Zda se jejich názory shodují s názory odborníků a do jaké míry jsou s tímto jevem seznámeni.

Uvědomuji si značný vliv řady faktorů na tvorbu názorů k určitému jevu, ale pro svůj výzkum jsem si z řady možných činitelů vybrala školu. Škola notně ovlivňuje sekundární socializaci jedince.

Různé typy škol mají pravděpodobně různou úroveň působení na dospívajícího člověka a právě tento aspekt jsem zvolila jako zásadní pro svou práci.

Gymnázia se všeobecně zaměřují na globálnější vzdělání s pozdější otevřenou budoucností s možností řady voleb. Školy s učňovskými obory své žáky konkrétněji specializují na určitou profesi, a tím jsou budoucí očekávání jedince jasnější a současně omezenější.

První kapitola, jak její název napovídá, poskytuje teoretické zakotvení problematiky kriminality mladistvých. Informace k této části jsem čerpala z odborné literatury specializované na danou problematiku, částečně z internetových zdrojů zaměřujících se na zpravodajství a Klatovského deníku. Co se autorů týče, za stěžejní jsem pro svoji práci zvolila Oldřicha Matouška a Andreu Kroftovou, Petra Saka, Richarda Jedličku, Ivanu Zoubkovou, Otu Novotného a Josefa Zapletala, Annu Koudelkovou a další.

Začátek první kapitoly je obecným uvedením do problematiky kriminality mladistvých, obsahuje její specifika, názory odborníků na fenomén násilí a agrese. V další části se zabývám charakteristikou prostředí, ve kterém nejčastěji dochází k vývoji delikventní osobnosti. Zaměřuji se zejména na rodinu, školu a vrstevnické party.

Následující odstavce obsahují problematiku zahrnující vývoj osobnosti a faktorů působících tak, že je zformována jako osobnost s delikventními sklony. Je zde podrobněji probírána hodnotová orientace mladistvých delikventů a aspekty rizikového chování.

Ke konci této kapitoly se zabývám kriminalitou v České republice. Rozebírám zde možné zdroje informací, formy trestů a možnost preventivních opatření.

Druhá kapitola je věnována metodologii této práce. Zde popisuji výzkumnou strategii, techniky sběru dat, následnou analýzu a především je zde vymezen výzkumný problém. Pro svůj výzkum jsem za techniky sběru dat zvolila dotazník a rozhovor, což se mi vzhledem k tématu a cíli mé práce osvědčilo. Jako výzkumný vzorek mi sloužili studenti klatovského gymnázia a učňovského oboru v Klatovech.

Klatovy, jako místo výzkumu, jsem si zvolila zejména proto, že je to místo mého trvalého bydliště a jsem zde narozena. Se zdejším prostředím jsem tedy obeznáma a důvodem mé volby byl také význam Klatov jako regionu. Z hlediska regionálních vztahů vyššího řádu je okres Klatovy součástí Plzeňského kraje. Region je sociálním seskupením s určitými specifickými předpoklady a omezeními pro komunikaci. Region je určen geografickým umístěním, na které se váže působení společenských a kulturních faktorů.

Obsahem třetí kapitoly je analýza a interpretace dat získaných z empirického výzkumu, po níž následují shrnutí jednotlivých částí a závěr. Uvádím zde také data týkající se úrovně kriminality mladistvých v rámci klatovského regionu získaná od expertů na danou problematiku.

1. Kapitola

Poznávací rámec studia kriminality

1.1. Úvod do problematiky delikventního chování mladistvých

Považuji za důležité zaštitit tuto práci širokým teoretickým rámcem, který bude podkladem pro její další vývoj. Zabývám se zde kriminalitou mladistvých, která je součástí obecné kriminality a vývoj přístupů k oběma prošel řadou proměn, které je třeba poznamenat. Kriminální jednání je jednou z forem deviace, kterou lze definovat jako nekonformní jednání vůči některé normě nebo soustavě norem, jež značná část osob v dané komunitě či společnosti akceptuje.

Odchytky a vybočení ze sociálního řádu můžeme nalézt v každé společnosti. Ovšem univerzální definice deviací neexistuje. Přístupování společnosti k deviacím není stálé a neměnné, postupem času se proměňuje. Tento proces lze pozorovat i ve změně přístupu sociálních věd a ve vzniku nových definic a škol zabývajících se sociálními deviacemi. Až v moderní době se setkáváme s kriminálními skutky zahrnutými pod pojem deviace.

Sociální definice odchylek v jednání se mění dle hráčů, situací, forem a vnějšího hodnocení činnosti aktérů. Jde zde o to, kdo jedná, zda-li je daná situace vhodná a zda svědci události hodnotí daný čin jako deviantní. Teorie konfliktů poukazuje na fakt, že co lze dle společnosti označit za delikventní či nikoliv vyvěrá z nerovnoměrného rozložení moci ve společnosti. Určitá tolerance k odchylce od normy je pro vývoj společnosti a pro zachování její dynamiky nezbytná. Dnešní „destrukce“ normy může být společenskou normou zítřka. (Sak 2000)

S pojmem kriminalita se dostáváme do značné blízkosti k pojmu násilí, který je v dějinách lidstva značně diskutovaným tématem a přivádí nás i k pojmu agresivity. Tak se dostáváme do hloubky středověku, kde agresivita řízená afekty byla v této společnosti do jisté míry nutná, neboť šlo o společnosti, které se nacházely na nízké úrovni řádu a integrace. Ve společnosti, která je z mocenského hlediska stabilizovaná, se stává kontrola a regulace agresivity předpokladem společenského života. Psychická regulace výkonu násilí je nemyslitelná bez společenské regulace násilí formou státního monopolu na jeho výkon. Tím se dostáváme k myšlence civilizačního procesu, procesu modernizace, kterým lidstvo prošlo ve svém vývoji a došlo tak k vytvoření moderního demokratického státu, který se snaží omezit používání násilných donucovacích prostředků vůči vlastním občanům a nahradit je vyjednáním.

Kriminalita i růst násilí je v dnešní době jednou ze zásadních otázek stabilizace občanských poměrů v zemi. Kriminalita mladistvých se vyvíjí v souladu s kriminalitou celé společnosti. Počet trestných činů spáchaných mládeží sice od 90. let poměrně klesá, ale

agresivita mladistvých pachatelů stoupá. Mladiství mají sklon k většímu násilí a častěji se dopouštějí trestných činů vraždy, násilných loupeží apod. Příčina se může skrývat v postoji celé společnosti, která začíná vůči násilí čím dál tím víc lhostejná.

Dle psycholoanalytika Erika H. Eriksona jsou někteří lidé přesvědčeni, že se mohou pohybovat mimo hranice přijatelného chování. Pro sociologa Kai T. Eriksona jsou deviace univerzálním jevem, a proto by měly mít nějaký smysl. Funkci deviací viděl v utváření ohraničení skupin a podpoře jejich vnitřní stability. Označování jistých lidí jako deviantů nacházejících se mimo skupinu vytváří vnější limity skupinového teritoria. Průběžné odmítání deviantního chování ze strany skupin zároveň potvrzuje uznávané normy a uceluje hranice.

Kriminalitou rozumíme souhrn sociálně podmíněných aktivit, které mají relativně četný výskyt, ve zvýšené míře ohrožují společnost a jsou prohlášeny platným zákonodárstvím za trestné činy. (Jedlička a Kořa 1998)

Kriminální jednání lze ze sociologického hlediska členit na násilnou a majetkovou trestnou činnost (tzv. „obecná kriminalita“), kriminalitu bílých límečků, organizovanou kriminalitu a kriminalitu bez obětí. Kriminalita mladistvých je součástí obecné kriminality a v některých oborech, např. ve speciální pedagogice, bývá označována termínem „juvenilní delikvence“.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vymezuje termín „mládež“ jako „děti mladší patnácti let a mladiství“. Mladistvý se pak definuje jako „ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku“. (Novotný a kol. 2004) U mladistvých se pak užívá termín „trestný čin“. Za delikventy jsou považováni takoví jedinci, jejichž chování odporuje institucionalizovaným očekáváním, nedodržují tedy normy jaké představují zákony, předpisy, nařízení apod.

Kriminalita mladistvých má v rámci celkové kriminality svá specifika, která jsou výrazem věkových zvláštností tělesného a psychického zrání, s neukončeným morálním vývojem, sociální nezralostí mladých lidí a dalšími faktory. (Jedlička a Kořa 1998) Dospívající se vzhledem ke svým vývojovým zvláštnostem dostávají do rozličných vnitřních i vnějších konfliktů, stresových i krizových situací, které nebývají vždy zvládnuty v souladu se společenskými pravidly.

Ve struktuře kriminality mladistvých zabírá většinová část kriminalita majetková, jejíž podíl se však během posledních let zmenšuje. Tento fakt může souviset se změnami v trestní politice ve vztahu k majetkové kriminalitě. Kriminalita mladistvých je charakteristická určitými rysy jako je *nedostatečná plánovitost přípravy trestného činu*, kdy dochází k trestnému činu na náhodném místě s použitím nevhodných nástrojů a nedostatečným skrytím stop. *Neadekvátnost* jednání mladých pachatelů se projevuje

v jejich snahách dosáhnout svých životních cílů společensky nepřijatelnými prostředky, a to i tehdy, když společnost disponuje legálními sociálně aprobovanými způsoby dosažení vytyčených cílů. (Novotný a Zapletal 2004)

Dalším rysem tohoto typu kriminality je *neschopnost odložit uspokojení svých potřeb* na pozdější dobu nebo se *některých potřeb vzdát*. Mladí delikventi často používají brutální násilí. Dle vývojového stádia mladého člověka se často ve své trestné činnosti zaměřují na věci *atraktivní* pro mladé lidi. Trestnou činnost pak ve většině případů konají ve *skupinách vrstevníků* a děje se tak často pod *vlivem* určitých *asociálních* či *antisociálních módních životních stylů*.

Promiskuitnější životní styl se pak projevuje větším množstvím případů pohlavního zneužívání. Řada činů je pak výsledkem neopatrnosti či nebezpečných experimentů (př. požáry atd.)

Mladistvý pachatelé se dopouštějí nejčastěji těchto trestných činů: krádeží věcí z aut, vloupání do objektů, krádeží aut, krádeží v bytech a obchodech, úmyslné ublížení na zdraví atd.

Kriminalita mládeže je převážně záležitostí chlapců, děvčata se trestné činnosti dopouštějí mnohem méně a méně používají násilí. Zaměřují se především na podvody, krádeže a kriminalitu spjatou s drogami a prostitucí. (Zoubková 2002)

Ve věku do 18 let tvoří vandalství jednu z nejčtetnějších forem mladistvé delikvence. (Jedlička a Kořa 1998) Vandalství je většinou provozováno ve skupinách a bývá spojeno se sníženou kontrolou chování, protože jej mladiství často vykonávají pod vlivem drog či alkoholu. Tento typ delikventního jednání svědčí o tom, že bude stále existovat určitá skupina frustrovaných jedinců, kteří odmítají nejen společensky přijatelné cíle, ale i způsoby jejich získávání. Některé formy vandalismu mohou být mladistvími přejímány od dospělých. Pokud se rodiče chovají v přírodě neukázněně a mají lhostejný vztah k tradičním hodnotám, mohou se tak stát vzory pro následování.

1.2. Prostředí, ve kterém se formuje mladistvý delikvent

Rodina

Zkoumání oblasti kriminality mladistvých vyžaduje uvážení faktu, že zásadní vliv na formování osobnosti dítěte má rodina. **Rodina je obvykle prvním sociálním prostředím a systémem, se kterým se dítě setkává.** (Novotný a Zapletal 2004) V jejím společenství získává jedinec základní stupnici hodnot, jejichž prostřednictvím se připravuje na společenský život. Pokud rodina náležitě neplní své funkce, dítě strádá, ale nelze říci, že se z něj v každém případě stane delikventní jedinec. Mohou se u něj ovšem objevit

problémy v mezilidských vztazích, pochyby o své osobě, neschopnost přijímaní odpovědnosti apod. Takové dítě si utváří svůj svět s odpovídajícím systémem hodnot a na základě negativních životních zkušeností se u něj může vyvíjet nenávist a agresivita. Růst dětské agresivity je spojován se zanedbávající výchovou, s pocity nejistoty a nedostatkem citového zázemí.

Zásadní aspektem ve zdravém vývoji dítěte je kvalita vztahu mezi ním a matkou, později otcem a dalšími členy rodiny. Z toho vyplývá, že zde nemusí jít jen o problematiku rodiny alkoholiků, kriminálků atd., ale může ve vztahu k rodičům chybět láska, pocit bezpečí nebo se zde vyskytuje například nezdravé ochránářství.

V případech, že rodič nedokáže přiměřeně reagovat na dětskou potřebu bezpečí, dítě si o něm začíná utvářet představu, kterou může později aplikovat i na jiné lidi. (Matoušek a Kroftová 1998) Není zde vytvořena „základní důvěra“ k dospělému. Z této neuspokojené potřeby se může posléze vyvinout zsilnění emočních projevů, nebo naopak jejich potlačení až do projevů nezávislosti jedince. Naopak emotivně vřelé prostředí, stabilní rodinné zázemí a jeho otevřenost vůči vnějšímu světu jsou pak anti-kriminogenní vlivy, jež na dítě působí pozitivně.

Vazba matky na dítě se utváří již v těhotenství. Komplikace v těhotenství i při porodu byly shledány jako předpoklady pro kriminální chování dítěte. Samozřejmě se nejedná o všeobecný předpoklad.

Ze studií založených na popisu rodinného prostředí mladistvého delikventa lze poukázat na chladnost tohoto prostředí a zanedbatelný rodičovský zájem o děti. U dětí vyrůstajících ve zmíněném prostředí se častěji vyvine nějaký z druhů nejisté vazby k rodiči, respektive světu dospělých. Ve většině případů půjde o vazbu vyhybavou – rodiče se cítí nároky dětí přetížení a dezorganizovanou – vycházející z odmítání dítěte, přílišného trestání, zneužívání apod.

Charakter rodinného zázemí je značně určen způsobem jeho vzniku, připraveností či nepřipraveností rodičů na výchovné poslání. (Novotný a Zapletal 2004). Při rozboru rodiny mladistvých delikventů se často objevuje faktor relativně nízkého věku rodičů při vstupu do manželství. Vznik rodiny bývá často náhodný, většinou na základě neplánovaného těhotenství. Takto mladí partneři nemívají ujasněný vztah k výchovným úkolům a nemívají svoji novou sociální roli sladěnou s rolami profesionálními, zájmovými a jinými.

Rodina je prostředím, ve kterém by se člověk měl naučit disciplíně, normám a hodnotám, které uznává většina společnosti. Tam, kde se rodiče méně starají o vytvoření zábrán v asociálním chování dítěte, nebo stejný prohřešek trestají jednou příliš přísně a jindy vůbec, se ve většině případů jedná o rodiny s delikventně se chovajícím mladistvým. V rodině budoucího delikventa dle výzkumů docházelo častěji a tvrději k fyzickému trestání dítěte.

Další příčinou delikventního chování dětí i mladistvých bývá příliš tvrdá disciplína. Jejím důsledkem je vnímání agresivity ze strany dítěte jako dovoleného způsobu jednání. dítě se pokouší tvrdým trestům vyhnout pomocí lži a manipulace, a tím se posiluje způsob chování, kterému má výchova bránit.

Nepřítomnost rodičovské postavy – nejčastěji otce, je dalším rizikovým faktorem. Děti tak postrádají druhý, specifický zdroj opory a autority. Pokud se nahromadí výše zmíněné faktory v jediném rodinném prostředí, vyskytuje se zde značná pravděpodobnost, že děti vyrůstající v tomto prostředí budou mít sklon k delikventnímu chování.

U jedinců, kteří se po nějakém prohřešku dostali do nápravných zařízení byly v téměř stoprocentní většině zjištěny neadekvátní reakce na podněty a různé sociální situace. Jedná se o impulzivní jedince s nízkou odolností vůči zátěži, kteří se nenaučili přijímat odpovědnost za své činy. Vzдорují a nerespektují společenské a právní normy.

Za rizikové skupiny rodičů byly shledáni podnikatelé, kteří nemají na své děti čas a jako kompenzaci děti zahrnují luxusem a druhým rizikovým typem jsou pak rodiny s nezaměstnanými rodiči. Druhý typ je pak naopak zahlcen existenčními a finančními starostmi a vzniká stoupá zde tolerance k majetkové trestné činnosti.

V rodinách delikventní mládeže bývá často zjištěna nízká vzdělanostní úroveň, ze které vyplývá snižování významu vzdělání. Rodiče často nemají práci a ani se nepokoušejí ji nalézt, což má vliv ovlivňuje životní způsob mladých pachatelů a jejich celkovou hodnotovou orientaci.

V přístupu k rodinám lze zaznamenat ze strany odborníků určitou změnu, kdy již nejsou fascinováni nedostatky těchto rodin a známkami jejich dysfunkce a soustřeďují se spíše na využitelné zdroje podpory, které se dají ve prospěch mladistvého delikventa zužitkovat. (Matoušek 1993) Pozitivní vliv má také přihlížení k sociální síti rodiny, kdy se vychází z předpokladu, že schopnost rodiny ovlivňovat děti souvisí s širším sociálním zapojením rodiny. Tato síť zahrnuje rodinu v celé její šíři, někdy i učitele, sousedy, známé, po případě pracovníky zdravotnických a sociálních služeb.

Škola

Škola se výraznou mírou podílí na výchově a socializaci žáků. (Kraus a Hroncová 2007) V případě citové deprivace z rodiny může dítěti nebo mladistvému pomoci. Respektive může mu pomoci zejména pedagog, který je ochotný děti vyslechnout, naučí je vážit si sebe sama a odolávat různým formám závislosti, který je přivede na správnou cestu. Mnohé obsahy výuky jsou speciálně upraveny pro socializační působení tak, aby vedly jednotlivé děti k tomu, stát se aktivními členy společnosti a přijmout společenské závazky. (Jedlička a kol. 2004)

S postupným slábnutím vlivu některých rodin na děti společně se stoupajícím socializačním vlivem médií a obav z neřízeného socializačního působení vrstevnických skupin, začíná být škola vnímána jako téměř jediné prostředí schopné zaručit „optimální“ působení na dítě, které je v souladu se zájmy společnosti. (Sak 2000) Ovšem budoucí mladiství delikventi vstupují do školního prostředí často nedostatečně připraveni. Děti jsou neposlušné, nemají dostatečné hygienické návyky, mají malý zájem o výuku atd. (Novotný a Zapletal 2004) Přestože sociálně-psychologické výzkumy ukazují, že postoje žáků vysoce korelují s postoji rodičů a pouze nízké s postoji učitelů, nelze podceňovat možnost pozitivního vlivu školy.

Nicméně i v rámci školy se člověk setkává s nejrůznějšími překážkami, kterými je například legislativa vymezující jasně pravomoci pedagogů. Nedostatečná schopnost efektivně reagovat na vzdorovité a agresivní chování žáků a mezery v adekvátní komunikaci s takovými typy žáků značí další problém. A málokdy může ze strany učitele dojít k přesazení míry rodičovského zájmu na žakové osudu.

Společnost na školu klade řadu nároků. Ovšem **není vždy snadné skloubit zájmy společnosti, rodiny a školy**. Rodiny mohou mít jiné hodnotové preference a se školou tedy mnohdy nechtějí spolupracovat. Vedle postojů rodičů by však škola měla přihlížet také k individuálním potřebám dítěte. Škola by měla splňovat hledisko chráněné instituce a zároveň být otevřenou institucí, kam může má vstupovat vnější svět.

V moderní západní společnosti se v rámci vzdělávací politiky projevuje značná snaha o stejnou příležitost ke vzdělání pro děti z jakékoliv společenské vrstvy. Tyto snahy vycházejí ze zjištění, že kriminalita je stále spojena s nezaměstnaností, nemajetností, nedostatečným vzděláním a nízkou motivací k práci. Příčiny těchto propojených faktorů lze hledat jak v rodině, tak ve vzdělávacím systému. Politika většiny států se snaží s těmito problémy bojovat pomocí nejrůznějších preventivních programů na předcházení sociálně patologickým jevům ve školách a školských zařízeních. Ovšem samotné zavedení těchto opatření nezaručuje úspěch a naději na lepší společenské uplatnění daných dětí.

Rozporuplnost procesu socializace dospívajících a konfliktnost vztahů mezi společenským světem zakotvených dospělých a světem hledajících se mladých lidí přináší pedagogice nové výzvy a rozšiřuje prostor pro uplatnění vědy o výchově a vzdělávání. (Jedlička a kol. 2004)

Můžeme se doslechnout, že učitelé mají jasno v otázkách, jak se vypořádat s protispoločenskými jevy. Ale aby jim pořádně porozuměli, je zapotřebí si osvojit značný kulturní a společenský nadhled. (Jedlička a Kořa 1998) Vlivem množství frustrujících podnětů působících v moderní společnosti stojí učitelé neustále před otázkou, kdy se

postaví na stranu společnosti a kdy na stranu žáka. Nepromyšlené postupy v případě nějakého přestupku žáka (např. vandalismus) mohou napomáhat pozdějšímu růstu obecné kriminality. I když pedagog dokáže určitý přečin lehce pojmenovat, jeho práce tím nekončí, ale právě začíná.

Některé školy v rámci preventivních programů nabízejí svým pedagogům výchovně vzdělávací program "Aktivní sociální učení", který je zaměřen na sociální integraci výchovně problémových dětí a mladistvých, na posílení jejich motivace k překonávání školní zátěže, ke změnám chování i k získávání sociálních dovedností. (Sovišová 2002) Po absolvování takového kurzu by měl být učitel vybaven znalostmi, které mu dovolují odpovídajícím způsobem reagovat na různé podněty a může je využít v každodenní výuce se skupinou, v níž se vyskytují problémoví jedinci.

Pokud děti vnímají prostředí školy jako frustrující, je zde napjetí atmosféra mezi učiteli a problémovými žáky spojena se subjektivními problémy ze zvládnutí učiva, mohou tyto skutečnosti vést k záškoláctví. Výzkumy prokazují, že záškoláctví (navíc spojeno s útekem z domova) je často svázáno s nastoupením delikventního chování.

Základní školy se potýkají až s 11% žáků se zvýšeným rizikem k sociálně patologickému chování, na středních školách a gymnáziích se tento podíl pohybuje kolem 7% a na učilištích a praktických školách přesahuje dokonce 46%. (Jedlička a kol. 2004)

Ani ve školních lavicích však nejsou žáci zcela v bezpečí. **Ve školním prostředí dochází nejčastěji k těmto druhům deviantního jednání: záškoláctví, krádeže, šikana a kriminalita.** (Kraus a Hroncová 2007) Ačkoliv by škola měla být bezpečnou institucí, s násilím ve škole se setkáváme stále častěji, což potvrzuje řada případů zveřejněných médií v poslední době. Ze světa přicházejí zprávy o studentech vybavených zbraněmi, které neváhají použít. A otázka zbraní v rukou mladistvých studentů už není výjimkou ani v České republice. Nemusí jít o střelné zbraně, ale například nůž či předměty, které si s násilím běžně nespojujeme.

V době obecného rozkladu autority ve společnosti se zvyšuje výskyt šikany. (Jedlička a Koťa 1998) Nebezpečí se skrývá v tom, že silní jedinci schopní překročit hranici násilí, kterou se ostatní bojí porušit, se stávají předmětem obdivu. Právě tato schopnost zajišťuje narušeným individualitám vůdčí postavení v partě.

Rozšířil se také trend natáčet potyčky mezi žáky či dokonce napadání učitelů na mobilní telefon a posléze tento záznam zveřejnit na internetu. (Klatovský deník 19. 4. 2008) Natáčením těchto záznamů se agrese stupňuje, neboť se děti a mladiství předhánějí a chtějí natočit ještě „zajímavější“, tudíž „drsnější“ video.

Případy, kdy došlo ze strany mladistvých k násilí, a které se odehrály v prostředí školy, vedou k zamyšlení, zda existuje nějaká instituce – kromě rodiny a školy, která by ovlivnila jednání mladých lidí natolik, aby těchto otřesných případů ubývalo. Výzkumy však poukazují na skutečnost, že někteří učitelé i ředitelé škol mají tendenci zavírat oči před sociálně patologickými formami jednání žáků na vlastní škole. (Jedlička a Kořa 1998) Učitelé, kteří se snaží těmto situacím postavit, bývají šokováni zjištěním, že rodiče agresorů často odmítají spolupráci při nápravě viníka.

Málo kulturně podnětné prostředí, lhostejnost nebo averze vůči škole ze strany rodičů, mohou žáka dovést k vyhýbání se školní docházce. K tomu jevu dochází především tam, kde je kombinován vedle domácích konfliktů s problémy ve škole, které mají vliv na jeho prospěch a hodnocení ze strany učitelů a spolužáků. Dítě či dospívající pak nalézají východisko ve formě záškoláctví, které bývá doprovázeno predeliktivními sklony a antisociálními postoji, jež mohou přerůst v prekriminalitu.

Dalším negativním jevem ve školním prostředí je krádež, která značí společensky nežádoucí činnost, při které dochází k odcizení cizího majetku bez vědomí majitele. (Kraus, Hroncová 2007) Primární prevence tohoto jevu by měla spočívat ve vybudování, respektive posílení citových pout dítěte k rodině. Důležitá je také spolupráce rodiny, školy a pedagogicko-psychologické poradny. Sekundární prevence by měla zabránit přetrvávání lehčích forem a poruch chování. Jedná se o komplexní péči o děti a mladistvé, kteří mají výchovné problémy v rodině či porušují veřejný a školní pořádek nebo případně porušují ustanovení daná legislativou. Terciární prevence se zaměřuje na jedince, kteří se již dopustili nežádoucího jednání. Jde zde o zabránění, aby v této činnosti nepokračovali a nedopouštěli se činů, kterými ohrožují svůj osobnostní vývoj i zájmy společnosti.

Lze předpokládat, že se zvyšující se nejistotou veřejnosti a jejím znepokojením nad deliktivním chováním, se bude zvyšovat tlak na učitele jako na významné články v kultivaci lidských možností každého jedince. (Jedlička a Kořa 1998) Učitelé i vychovatelé jsou „nuceni“ obracet pozornost k možnostem včasné prevence a nápravy tam, kde se rýsuje nebezpečí nežádoucího vývoje žáků. To je podmíněno zvládnutím poznatkové základny řady oborů a také prací na sobě samém. Každá institucionalizovaná výchova slouží k obhajobě normativních očekávání společnosti, rozvíjí to, co daná společnost preferuje a potlačuje to, co pomíjí či zavrhuje.

Nepřátelské a násilné chování není jen výsadou žáků, ale může se projevit i na straně učitelů. Konfliktní situace v nich mohou vyvolávat zkratové jednání a tendenci uchýlovat se k násilnému řešení vzniklých situací.

V brzkých školních letech si děti ve třídě budují vlastní „subkulturu“, na kterou jsou učitelé více či méně napojeni. Vedle těchto subkultur se vyvíjejí i její podskupiny motivované společnými zájmy a činnostmi. Takto utvořené podskupiny mohou být zárodkem asociálních part. A právě role učitele je v tomto procesu velice důležitá. Silný vliv má na vznik těchto podskupin zřetelné preferování nebo zatracování některých dětí, čemuž mohou zabránit výše zmíněné kurzy. Utváření, vývoji a vlivu subkultur mládeže se budu věnovat v následující části.

Vrstevnícké skupiny

Osobní identitu si člověk během dospívání utváří v procesu střetů se „světem dospělých“. **K hledání vlastního já pak mladým lidem slouží vrstevnícká skupina**, která se stává hlavní referenční skupinou, která má v tomto období větší vliv než samotná rodina. Přesto příklon dětí k vrstevníkům během dospívání většinou nevede k přetrhání vazeb k původní rodině. Ovšem mnohdy jsou party jediným prostředím, kde dospívající zažívá pocit akceptace, sounáležitosti a významu. (Jedlička a Kořa 1998)

Děti tráví svůj čas ve formálních skupinách typu družina, třída apod. a v neformálních skupinách v místě bydliště, kde vliv učitelů je malý a velikost skupiny rodinu převyšuje. Dítě se tedy dostává do intenzivní interakce s vrstevníky. Během vývoje dítěte se kontakty se skupinami vrstevníků stávají stále významnějšími, neboť vytvářejí pro jedince určitý nový horizont společenských rolí, jež bude v budoucnosti hrát. (Novotný a Zapletal 2004). Význam vrstevníckých vztahů se zvyšuje zejména v období puberty, kdy zapojení dítěte do skupiny vrstevníků se stává jedním z nutných předpokladů socializace. Zejména pro mladistvé se tyto skupiny stávají oporou a útočištěm při snaze o osobnostní emancipace z rodiny a školy, prostředkem přípravy na budoucnost. Jedinci se sklonem ke kriminálnímu jednání se pak liší v intenzitě odmítnutí dosavadních autorit a charakteru výběru vrstevníků.

Výsledek socializace je pak do jisté míry závislý na kvalitě skupin vrstevníků, které daného jedince ve výrazně formativním období obklopují. Pachatelé z řad mládeže se často pohybují mezi vrstevníky s asociálními charakteristikami. K delikventní partě inklinují jedinci predisponováni nevhodnou rodinou. Ohrožený mladý člověk bývá často při páchání trestné či sociálně patologické činnosti pod vlivem silných skupinových mechanismů, které vnímá jako příkaz k provedení činu. Tento jev je o to více významnější, o co je nižší inteligenční úroveň pachatele spojená s vyšší sugestibilitou na podněty vnějšího okolí.

Kriminologie zdůrazňuje fakt, že **kriminalita mládeže je téměř vždy páchána v partách** (tj. neformálních skupinách), které se nejčastěji skládají ze spolužáků ze školy či svěřenců docházkových či pobytových zařízení pro rizikovou mládež.

Pokud je rodina, ze které rizikový mladistvý pochází dysfunkční, pak je pro něj vrstevnická skupina důležitější. Ovšem i adolescent z funkční rodiny je vystaven stresujícímu nároku party, aby v jejích očích obstál jako někdo, kdo sdílí její hodnoty. Potřeba kladného přijetí mezi sebe je o to silnější o co rodina své dítě méně podporuje.

Podskupiny mladých, kteří se znají z nějaké instituce, jsou většinou podhoubím delikventních part. Vymykají se běžným mechanismům sociální kontroly (přestávají chodit do školy apod.) a vytváří si vlastní hodnotové preference. Tyto party mohou být ke své kriminální činnosti přivedeny různým způsobem. Jelikož řada těchto skupin tráví čas v hernách a diskotékách, začnou jim časem docházet peníze, které si nejprve opatřují drobnými krádežemi a později jejich jednání přechází v plánované a organizované akce. Jiným důvodem může být i obyčejná nuda. Vzniklé gangy jsou pak již téměř neovlivnitelné zvenčí. U preventivních programů pro rizikovou mládež pak existuje nebezpečí, že vznik takové delikventní party může být jeho nezamýšleným vedlejším důsledkem.

Gangy se většinou skládají z chlapců a projevuje se zde vyšší stupeň organizovanosti oproti běžným nedelikventním partám. (Jedlička a Kořa 1998) Někdy se uvnitř časem vytvoří ritualizované „přijímací řízení“. Agresivita celého seskupení je většinou výrazem neuspokojených potřeb a únikem před nesnesitelným pocitem bezmoci, kterou by jednotliví členové sami o sobě mohli prožívat. Agresivita může být zaměřena naproti určitému okruhu lidí, kteří jsou vytipováni jako nepřátelé.

Závadové skupiny mají značně odlišný charakter než skupiny nedelikventní, což je zřejmé například z jejich zaměření činnosti. Z výzkumu kriminologického ústavu vyplývá, že nejčastější činností delikventních part je návštěva hospodských zařízení, bloumání po ulicích, výtržnosti a chuligánské jednání. Nedelikventní party se věnují návštěvám kina, sportovních podniků či sami provozují skupinové sporty.

Skupiny delikventně jednající mládeže se rozlišují na *stabilní a integrované skupiny*, které se utvářejí v prostředí, kde jsou delikventní normy akceptovány i dospělými, kteří jsou jejich „učitelé“ (př. gangy romských kapsářů). Druhým typem jsou *skupiny neintegrované a nestabilní*, které jsou často značně násilnické. Vznikají v nestabilním prostředí, ve kterém chce mládež ukázat svoji sílu a nebojácnost. Spory uvnitř těchto skupin jsou řešeny také násilnou cestou.

Shrnutí první části:

Kriminalita mladistvých má své zvláštnosti, které jsou dány zejména specifickým obdobím dospívání jedince. Člověk se od narození pohybuje v řadě prostředí, kde se utváří jak kladné tak záporné stránky jeho osobnosti.

Rodina je ve většině odborných publikací považována za základní faktor ve formování osobnosti. Tudíž právě v rodinném prostředí se může rozvinout delikventní jednání

jedince. Pro zdravý vývoj jedince musí být plněny všechny hlavní funkce rodiny. Musí být uspokojena potřeba láskyplného vztahu s rodiči a pocitu bezpečí. Rodina, jako místo primární socializace, je prostředím, kde by měl jedinec přijmout základní normy a hodnoty uznávané ve společnosti. Proto zde musí vládnout vřelá atmosféra, avšak s určitou mírou disciplíny.

Dalším sociálním prostředím, se kterým se dítě setkává, je škola. Společnost klade na školu, jako další ze socializačních prostředí velké nároky, je tedy důležité, aby zájmy společnosti, rodiny a školy korespondovaly. V případě, že byla socializace v rodině nějakým způsobem zanedbána, skýtá škola možnost nápravy. Učitelům by měl být vlastní značný kulturní a společenský rozhled, aby se mohli snáze vypořádat s protispolečenskými jevy a adekvátně reagovat v případě konfliktu s problémovým jedincem. Pro tyto účely jsou učitelům k dispozici výchovně vzdělávací kurzy.

Jak žák tak profesor se může ve škole setkat s projevy delikvence. Zejména ve formě šikany, záškoláctví či krádeží. V dnešní době technologických vymožeností, které vlastní většina dětí od nízkého věku, je možné sledovat zdokumentované násilí na internetu. Pak již záleží na škole, jak se s těmito projevy vypořádá. Jako nejvhodnější řešení se nabízí včasná prevence.

Ve školním prostředí se dospívající jedinci vzájemně setkávají a utváření různá seskupení. „Kvalita“ vrstevníků ovlivňuje konečný výsledek socializace. Na výběr party má vliv jak rodinné prostředí (zda je funkční apod.) tak osobnost daného člověka.

Základem delikventních part se mohou stát podskupiny dospívajících, kteří se setkávají v nějaké instituci, většinou škole. Delikventní skupina se od nedelikventní liší zejména jejím zájmovým zaměřením (diskotéky, hospody atd.), které může být i příčinou jejich asociálního chování.

Všechna zmíněná prostředí se tedy jistou měrou podílí na socializaci a zejména rodina a škola by se měly snažit, aby jejím výsledkem byl bezproblémový a dobře přizpůsobený člověk.

1.3. Osobnost mladistvého delikventa

Chování mladistvého delikventa

Mnoho studií prokázalo, že osoby chovající se delikventně dávají přednost okamžitému uspokojení svých potřeb před uspokojením vzdáleným. (Matoušek a Kroftová 1998) Mají často méně realistická očekávání do budoucna, tj. jsou nereálně optimističtí. Většina delikventů si sebe neváží, nepřipisují sami sobě hodnotu – mají negativní sebehodnocení.

Delikvencí se míní antisociální jednání chování, které může, nebo nemusí, být spojeno s právními důsledky. (Koudelková 1995) Zpravidla se jí rozumí mírnější porušení právních nebo morálních norem, zejména dětmi nebo mladistvými. Delikventní chování může být jedním delikventním aktem, může se skládat z několika nezákonných činů, opakující se delikventní aktivity nebo může znamenat delikventní způsob života. Při hodnocení, zda se jedná o delikventní přestupek záleží na stupni odchylky od normy.

Před rozvojem kriminálního chování lze často u takového jedince zaznamenat nedostatek vypěstovaných zábran, slabé rozlišování mezi „dobrem“ a „zlem“, impulzivitu a další spolu související složky. Přesto nejsou morální názory a postoje delikventně se chovající mládeže příliš odlišné od těchto názorů a postojů nedelikventní mládeže. Ve třetí složce morálky – zvnitřněném morálním usuzování (se složkou empatie), se však určité odlišnosti vyskytují. Delikventně jednající jedinci mají nižší schopnost vcítění, snadněji se cítí ohroženi, špatně si vykládají záměry druhých, nemají respekt k druhým lidem při konání vlastních akcí.

Selhání a odchylky nemusí být jen výrazem nezvládnutých vývojových a sociálních úkolů, ale také toho, že čas a prostor pro kreativní tvorbu vlastní identity ustupuje u některých adolescentů pouhému „zvládnutí života“.

Pokud dospívající pociťuje nezáměr rodičů, lhostejnost nejbližších a cítí se odstrčený a méněcenný, chce tento stav změnit. (Jedlička a Kořa 1998) Snaží se tedy na sebe nějakým způsobem upozornit, prosadit se a k tomu využívá především to, co bezpečně ovládá. Z toho důvodu dokáže mladistvý dominovat nevhodným způsobem, dostává se do konfliktu se společenskými zásadami a dopouští se deliktů, které jsou projevem vzdoru či nesouhlasu s jeho vlastním životem.

Mladistvý delikventi mají v průměru nižší schopnost vnímat sociální významy lidského chování, radí je do méně kategorií, obtížněji tolerují dvojznačnost v sociální komunikaci a konflikty řeší méně konstruktivně a agresivněji. (Matoušek a Kroftová 1998)

Při osobnostních studiích mladistvých delikventů byly jejich osobnosti rozděleny na tři nebo čtyři kategorie: 1) *nesocializovaně agresivní typ osobnosti* (psychopatický), 2) *socializovaný typ osobnosti* (subkulturální, socializovaně agresivní), 3) *utlumený typ osobnosti* čili *neurotický typ* (úzkostný, stažený, dysforický), někteří autoři připojují ještě čtvrtý faktor 4) *nezralost* nebo *nedostačivost* (korelující se syndromem hyperaktivity – někdy nazýváno jako deficit pozornosti). Určitá část delikventně jednajících jedinců má stále osobnostní dispozice k protispolečenskému jednání, které jsou prakticky neovlivnitelné.

Zkoumání osobnosti delikventně jednajícího jedince je podmiňováno řadou vzájemně působících příčin a současně limitováno celistvostí a systémovostí psychických funkcí a

vlastností. (Jedlička a kol. 2004) Existuje řada dalších faktorů, které mají vliv na to, že člověk spáchá trestný čin, vedle osobnosti pachatele a jeho psychického vývoje. Delikventní jednání je nutné vnímat jako výsledek vzájemného působení jedince a vnějšího prostředí.

Veřejná identifikace či nálepkování osob jako kriminálních, vandalů, alkoholiků apod. má dvojitý vliv na neblahý budoucí vývoj. Za prvé změnu sebepojetí a identitu takto označované osoby. (Jedlička a Kořa 1998) Z označovací teorie vyplývá, že lidé o sobě samých smýšlejí tak, jako nich smýšlejí druzí. Jakmile jsou jednou označeni určitou „nálepkou“, začnou toto označení na sebe aplikovat. Pokud jednou akceptují tuto deviantní identitu, je pravděpodobné, že označení bude mít značný vliv na další pokračování v nežádoucí aktivitě.

Nálepkování má sociální sílu také v chování, jež směřuje k podněcování sekundární deviace. Člověk, který byl byt' jednou uvězněn, si posléze uvědomuje, jak je obtížné vrátit se k řádnému způsobu života. Nálepkování tak mívá za následek různé formy sociálního vyloučení a předurčuje označeným jen málo alternativ k deviantní kariéře.

Z psychologického hlediska je za rozhodující aspekt pro vymezování delikventního chování považována jeho motivace. (Koudelková 1995) Delikvence je pak často definována jako nedostatek ve funkci svědomí. Tyto úvahy vycházejí z názoru, že jedinec nezvnitřnil normy a zákazy platné ve společnosti, ve které žije, neidentifikoval se s hodnotami rodičů a vychovatelů a vyhledává uspokojení svých potřeb na úkor reality a morálky.

Když pohlédneme na vznik abnormálního chování z jakéhokoliv úhlu, lze pak popsat podoby jednotlivých odchylek a podat typologizaci, ale možnost pochopit podmínky, za jakých se patologické jednání projeví navenek a kdy nikoli, se tím nezvýší. (Jedlička a Kořa 1998)

Agresivní a násilné chování lze ovlivnit psychoterapeutickými prostředky a v nejširším smyslu výchovou. U většiny lidí právě výchova sehrává nejvýznamnější roli při kultivaci původních agresivních sklonů. Výchova může původní agresivní energie zužitkovat v různých oblastech života jako je sport, tvůrčí aktivity apod.

Hodnotová orientace a rizikový vývoj mladistvých

Mládež přejímá z hodnotového systému především to, co má reprodukční charakter, co je ve společnosti živé, co má oporu v sociálních subsystémech. (Sak 2000) Tyto hodnoty si mládež různým způsobem modifikuje, transformuje a reprodukuje, a tím dochází k inovaci hodnotového systému společnosti, aby korespondoval se změnami podmínek a stavu společnosti.

Z toho vyplývá, že studium hodnotových orientací mládeže souvisí se zkoumáním společenské dynamiky. Hodnoty, potřeby, zájmy a postoje utvářejí motivaci k jednání

člověka. Hodnoty jsou socializované a kultivované motivace, jež se silněji vážou na společenské systémy, než například základní potřeby. Z výzkumů zaměřených na hodnotové preference vyplývá, že v rámci mladé generace je rehabilitována hodnota bezpečnosti. Bezpečnost je zde stále hodnocena jako nejproblematictější oblast života.

Hodnoty se vyvíjí v závislosti na věku. U mládeže lze zaznamenat nižší preference hodnoty, která roste společně s věkem. Na hodnotovou orientaci člověka působí také jeho postavení v ekonomické a generační struktuře společnosti, v jaké lokalitě žije apod. Během dospívání dochází k radikálním změnám ve způsobu života (ukončení základní školní docházky, kvalifikační příprava atd.). Tato věková kategorie nejcitlivěji odráží stav společnosti a její vývojové trendy.

Hodnoty delikventů jsou ve srovnání s „normálem“ značně posunuty. Jejich hodnotové preference jsou výrazem vzoru konvečního životního stylu s rodinou a dětmi. Dominuje zde majetek a plat.

Delikventi jsou většinou aktivní a sociabilní osobnosti. Potřebují společnost ke svému životu. Co se týče sociokulturní a intelektuální úrovně, ta bývá nižší. Volný čas tráví méně kvalitním způsobem než normální jedinci. Celková aktivita osobnosti nebývá vhodně směřována. Jedinci, u kterých se formuje delikventní jednání, se ve volném čase více zaměřují na poslech populární hudby, návštěvy diskoték, hospod, sledování televize (komerčního typu) atd. V oblasti vzdělávacích a kulturních aktivit pak značně pokulhávají za normální populací.

Adolescence - období od cca 15 do 20 let života - je velmi citlivým obdobím života, ve kterém se může rozvinout tzv. rizikové a problémové chování. (Macek 1999) Tento druh chování se týká poškozování zdraví dospívajících a ohrožení společnosti - negativním vlivem a újmou druhých lidí. Do rámce problémového chování lze zařadit: agrese, násilí, šikana a týrání; užívání drog (včetně alkoholu a kouření); sexuální rizikové chování; poruchy příjmu potravy; sebevražedné pokusy a dokonané sebevraždy; a samozřejmě páchaní trestné činnosti.

Na chování působí celá řada faktorů, z nichž nejdůležitějšími jsou: a) demografické charakteristiky a charakteristiky sociální struktury, b) socializační vlivy, c) vnímané charakteristiky prostředí, d) osobnostní charakteristiky adolescentů. Socializaci dospívajícího jedince lze chápat jako proces vzájemného působení a rozporů, který se odehrává mezi nároky – normami a pravidly, ale také možnostmi společnosti na jedné straně a reálnými potřebami, zájmy a možnostmi individuálních jedinců nebo jednotlivých sociálních skupin na straně druhé. (Jedlička a kol. 2004)

Mezi rizikové faktory lze také zařadit přirozenou potřebu explorační a experimentální. Hledání vlastních hodnot, životního stylu může mladistvé vystavovat nebezpečným vlivům.

Sledování „kriminálních kariér“ delikventně se chovající mládeže poukazuje na fakt, že pouze určitá část z nich se již v dětství chovala takovým způsobem, dle kterého by se dalo předvídat, že budou mít i později potíže s dodržováním společenských norem. (Matoušek a Kroftová 1998) **Někdy jsou sklony k delikventnímu jednání dlouho latentní.**

Při působení na mladistvé delikventy je důležité věnovat pozornost především jejich snahám odmítnout odpovědnost za své chování a tendencím porušovat práva ostatních. (Jedlička a Klíma 2004) Zpravidla oni sami nemají zájem své postoje a chování měnit. Případnou pomoc přijímají tehdy, když je k tomu někdo donutí nebo jim to přináší výhody.

Shrnutí druhé části:

Delikventně jednajícím osobám jsou vlastní určité specifické rysy osobnosti. Často sami sebe hodnotí negativně, nemají dostatek zábrán a bývají impulzivní. Přesto se jejich morální postoje příliš neliší od názorů nedelikventní mládeže. Z psychologického hlediska lze delikvenci vymezit jako nedostatek ve funkci svědomí. Projevy delikventního chování jsou důsledkem jak osobnosti daného jedince tak vnějšího prostředí.

Negativní vliv na sebepojetí delikventa má zejména nálepkování ze strany společnosti. Jakmile se jedinec ztotožní s identitou zločince, stěží se mu z této dráhy uniká. Zvláště pokud je člověk v citlivém období adolescence, kdy dochází k radikálním změnám ve způsobu života. Člověk si utváří určité hodnotové preference, přičemž přejaté hodnoty modifikuje a zároveň tak inovuje hodnotový systém společnosti. Hodnoty delikventů bývají ve srovnání s nedelikventními jedinci značně posunuty. Aktivní činnosti nebývají vhodně směřovány. Mají většinou nižší sociokulturní a intelektuální úroveň.

Agresivní a násilné jednání lze dle odborníků potlačit pouze vhodnou a včasnou výchovou. Ovšem sklony k asociálnímu chování se v člověku mohou dlouho skrývat. Pochopit však podmínky, za kterých se toto jednání projeví navenek

1.4. Kriminalita v rámci České republiky

Zdroje informací

Úroveň kriminality v ČR se posuzuje dle statistik policie, které jsou zveřejněny v lednu každého nového roku. Tyto statistiky obsahují informace o počtu trestných činů, počtu stíhaných pachatelů, přičemž se obojí člení do dalších podskupin. Sledována je zejména

kriminalita mládeže, podíl recidivistů i počet trestných činů spáchaných pod vlivem alkoholu.

Informace získané ze statistik policie jsou srovnávány s informacemi z jiných zdrojů, jelikož evidence trestných činů a stíhaných pachatelů závisí na mnoha činitelích, které ve statistikách nejsou zmíněny, anebo trestný čin v daném období ještě nemusí být považován platným trestním zákonem za trestný čin, a tím mohou být dané informace zkresleny. Přínosné informace ohledně stavu kriminality lze nalézt také ve statistických ročenkách Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR či ve studiích Institutu pro kriminologii a sociální prevenci.

Při studování dat ze statistik je nutné brát v potaz, že tzv. latentní kriminalita čili skutky proti zákonu, které nikdo nikdy neohlásil, je mnohem četnější než kriminalita oznámená orgánům činným v trestním řízení, ze které je zas jen část kriminalitou objasněnou do té míry, aby se dal s jistotou určit pachatel trestného činu a jeho věk. (Matoušek a Kroftová 1998)

V možném vývoji kriminality lze očekávat určité posuny v zastoupení a váze rizikových faktorů, neboť česká společnost stárne a vzhledem k tomu je možné přepokládat relativní pokles podílu mládeže ve struktuře pachatelů, možná i určité zastavení nárůstu počtu pachatelů trestné činnosti. (Marešová 2001) „Na druhou stranu je pravděpodobná tendence k rostoucí sociální diferenciaci ve společnosti, která je doprovázená konzumními vzorci chování může být faktorem ovlivňujícím trvale vysokou úroveň majetkové kriminality.“ (Marešová 2001:38)

Formy trestů

Na cestě vývoje trestní spravedlnosti mládeže bylo prvním krokem uznání rozdílu v trestní odpovědnosti (včetně stanovení počáteční hranice trestní odpovědnosti), druhým pak zavedení rozdílu v zacházení a třetím vytvoření speciálního soudnictví nad mládeží. (Zoubková 2002)

Po trestném činu by měl následovat trest. O významu a funkci trestů se v odborných kruzích vedou rozsáhlé diskuze. Trest může být chápán jako oplata společnosti tomu, kdo se proti ní provinil. (Jedlička a kol. 2004) Ovšem tyto formy trestů společnost před delikventními jedinci neuchrání, neboť násilí plodí opět násilí. Trest může být pojat také jako určité vyrovnání s tendencí ke kompenzaci škody vůči postiženému či oběti. Ve smyslu regulativní funkce trestu je jeho účinnost posuzována z hlediska ochrany společnosti před recidivou trestné činnosti.

V soudní praxi České republiky je stále nejčastěji ukládán trest odnětí svobody. Pobyt ve věznici, jež zbavuje svobody, je pro většinu mladistvých delikventů trest sám o sobě. Mladistvý jedinec tak přichází o většinu vlivů, které životně k dozrání potřebuje. Z hlediska

předpokladů učení lze osoby vykonávající trest odnětí svobody ve věznicích pro mladistvé rozdělit na dvě základní skupiny: a) osoby s normálními předpoklady k učení a nadáním, kteří jsou v důsledku určitých nepříznivých podmínek dosavadní rodinné výchovy sociálně či jinak handicapováni, b) osoby se sníženými předpoklady k učení, jejichž delikventní chování je relativně nezávislé na předchozím učení a podmínkách rodinné výchovy.

V prostoru daném právem je nutné hledat určitou nutnou míru poslušnosti a respektu k trestně právním normám. Socializační defekty delikventních osob musí být zohledněny trestní politikou, výměrou trestů, určením sankcí i účelem výkonu trestu. Mladiství delikventi výkon trestu odnětí svobody vykonávají odděleně od ostatních odsouzených – ve věznicích nebo zvláštních odděleních pro mladistvé s uplatňováním vnitřní diferenciací. Mladiství vězni mohou ukončit povinnou školní docházku a jsou zařazováni do programů zacházení, které sledují zabezpečení jejich pracovní kvalifikace a samostatného způsobu života.

Přednost před vazbou má například opatření rodičů nebo umístění do diagnostického či výchovného ústavu pro mládež. (Zoubková 2002) Tato zařízení mohou být různě diferencována dle věku, stupně obtížnosti výchovy, mentální úrovně či podle pohlaví svěřenců. Trest odnětí svobody je u mladistvých modifikován. Trestní sazby odnětí svobody stanovené v zákoně se u mladistvých snižují na polovinu (horní hranice nesmí převyšovat 5 let a dolní 1 rok).

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže - 218/2003 Sb. se zabývá trestní odpovědností a všemi okolnostmi mladistvé kriminality. Trestný čin, který spáchala mladistvá osoba je zde označen jako *provinění*. Mezi opatření, která lze uložit mladistvému se řadí výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření. Daný zákon obsahuje mimo jiné práva mladistvého i zájmy a práva poškozeného.

Mezi výchovná opatření patří:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) probační program,
- c) výchovné povinnosti,
- d) výchovná omezení,
- e) napomenutí s výstrahou.

Mezi ochranná opatření patří:

- a) ochranné léčení,
- b) zabránění věci,
- c) jiné majetkové hodnoty,
- d) ochranná výchova.

Mezi trestní opatření patří:

- a) obecně prospěšné práce,
- b) peněžité opatření,

- c) peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- e) zákaz činnosti,
- f) vyhoštění,
- g) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení),
- h) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- i) odnětí svobody nepodmíněné.

Alternativní způsoby trestů (např. probační program apod.) pomáhají řešit rostoucí kriminalitu mladistvých pachatelů mnohdy lépe, než zesilování represivních sankcí. (Matoušek a Kroftová 1998)

V případě peněžité náhrady je problémem, že soudy nezjišťují původ prostředků, kterými jsou škody hrazeny. Pokud jde totiž o prostředky ze strany rodičů, nejedná se o příliš optimální řešení. Ovšem složení peněžní částky z vlastních prostředků mladistvého, může zároveň přesahovat rámec jeho způsobilosti k právním úkonům, proto je nutné schválení úkonu opatrovnickým soudem.

Studie analyzující rizika související s výskytem poruch chování u mladistvých delikventů vykonávajících trest odnětí svobody potvrzuje zde již naznačené. Téměř 40% mladistvých delikventů vykonávajících trest odnětí svobody vyrůstalo v rodinném prostředí, které negativně ovlivňovalo rozvoj jejich osobnosti, zejména z důvodů neuspokojení jejich základních potřeb a citové deprivace. (Jedlička a kol. 2004) Přibližně 45% mladistvých vězňů nemá ukončenu základní školu, přičemž jejich neúspěšnost souvisela mimo problémové chování také se sníženou motivací k učení a nezájmem se vzdělávat. Ve více než 75% těchto delikventů se poruchy chování a emocí objevily již v dětství. Zhruba 40% jich před nástupem trestu preferovalo životní styl v nejrůznějších skupinách a partách se sociálně patologickým programem. Přes polovinu vězňů má značné problémy s alkoholem či drogami.

Prevence

Nejvýznamnějším prostředkem sociální prevence je výchova dětí v rodinách a výchova dětí ve školách. (Matoušek a Kroftová 1998) Značný vliv má také sociální politika státu, která ovlivňuje systém vzdělávání, zaměstnanost, stabilitu rodiny, fungování policejního a soudního aparátu atd. Lokální, regionální i státní preventivní opatření mohou být efektivní pouze v případě, že jsou založena na kvalifikované detekci problémů a je-li průběžně sledován jejich očekávaný vliv i neočekávané vedlejší účinky.

Laická a mediálně prosazovaná představa klade největší význam na výši trestu. Teoreticky by dle ní měla pachatele odstrašovat *výše trestu, rychlost trestu* (krátká doba, kdy na pachatele trest dopadne) a *neodvratnost trestu* (po spáchání trestného činu postihne s největší pravděpodobností pachatele trest). Názory laické společnosti, novinářů i politiků jsou založeny z velké části na předsudcích vyvolaných náladou společnosti než na znalostech skutečného vlivu hrozby trestu.

Kriminologické výzkumy však dokazují, že výše trestu má nulový nebo velmi malý vliv na kriminální chování populace. Kdo páchá trestný čin poprvé, nezná téměř nikdy jeho trestně právní kvalifikaci. Recidivisté ji znají, ale přesto se trestnému jednání většinou nevyhýbají, neboť domnívají, že nebudou tentokrát vypátráni. Dle řady odborníků je nejvlivnějším prostředkem odstrašení neodvratnost zatčení a potrestání. Přísnost a rychlost potrestání má účinek menší.

Primární a sekundární prevence se zaměřuje na předcházení delikventnímu jednání u celé populace dětí a mladistvých, respektive u těch, jež se ještě delikventního chování nedopustili, ale dle určitých známek lze soudit, že k němu mají trvalejší sklon. (Matoušek a Kroftová 1998) Obě jsou nemyslitelné bez ohledu na hodnotovou orientaci dětí a mladistvých, bez podpory alternativních životních programů, jež odklánějí jedince odklánějí od stylu života, který by mohl vést k jejich případné společenské degradaci. Je třeba dbát o aktivní mentální hygienu ve společnosti. (Jedlička a Kořa 1998) Posílit kooperaci mezi lidmi, zvýši odolnost proti zátěži a konfliktům, které podporují asociální sklony. *Terciární prevence* se týká dalšího kriminálního jednání u dětí a mladistvých, kteří se již nějakého přestupku či trestného činu dopustili. (Matoušek a Kroftová 1998) Zde je nutné zvládnout základy resocializace a reedukace mladistvých delikventů, s čím souvisí zkvalitnění práce výchovných a diagnostických ústavů pro mládež a jejich účinná ekonomická a společenská podpora.

Prvotním a dlouhodobým cílem prevence kriminality mladistvých by samozřejmě mělo být zkvalitnění života rodin. Škola nikdy nemůže nahradit výchovu v rodině, avšak má odpovědnost za vynaložení co největšího úsilí k nápravě a odstraňování nedostatků, které si žáci z rodinného prostředí přinášejí. Ovlivňuje vývoj dětí a dospívajících jak realizováním výchovně vzdělávacích programů, tak atmosférou vzdělávacích zařízení.

Dobrá prevence by měla předcházet všem typům sociálních selhání – od kriminality, drog přes předčasná těhotenství, zanedbávání školy atp. Aby byla prevence opravdu přínosná, musí být jasně definována cílová skupina, postup práce s touto skupinou a hodnocení její efektivity. Mezi cílovou skupinu se mohou řadit například hyperaktivní děti, děti s poruchami chování, děti z dysfunkčních rodin, ze čtvrtí, kde je vysoká úroveň kriminality apod.

V České republice plní funkci ústředního orgánu státní správy v oblasti vnitřního pořádku a bezpečnosti při tvorbě a realizaci koncepce prevence kriminality Odbor prevence kriminality.

Shrnutí třetí části:

Informace o úrovni kriminality v České republice lze nalézt především v dokumentech Policie ČR, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti ČR a v kriminologických studiích. Vzhledem k tomu, že česká společnost stárne, je možné očekávat relativní pokles podílu mladistvých ve struktuře pachatelů.

Důležitými kroky v trestní spravedlnosti mladistvých jsou – uznání rozdílu v trestní odpovědnosti, zavedení rozdílu v zacházení a vytvoření speciálního soudnictví pro mládež.

Každý člověk musí mít určitou míru poslušnosti a respektu k právním normám. Pokud je poruší, musí následovat trest. V případě mladistvých jsou tresty modifikovány a přizpůsobovány jejich věku. Existuje řada alternativních trestů. Pokud je mladistvý zbaven svobody, přichází tak o vlivy, které jsou důležité pro dozrání jeho osobnosti.

Aby se počet trestních řízení s mladistvými omezil, je důležitá základní, primární prevence, která má probíhat v rodinách a posléze ve školách. Dobrá a účinná prevence by měla předcházet všem typům sociálních selhání – od kriminality, drog přes předčasná těhotenství, zanedbávání školy atp.

Odborníci vyvracejí názor laické společnosti, která jako základní odstrašující faktor vnímá výši trestu. Za nejvlivnější experti naopak označují neodvratnost zatčení a potrestání.

2. Kapitola

Metodologický kontext zvoleného empirického výzkumu

2.1. Výzkumný projekt

Tématická orientace práce a formulace hypotézy

Hlavní náplní práce je problematika kriminality mladistvých. Zabývám se zde porovnáváním postojů studentů gymnázia s postoji studentů učňovského oboru ke kriminalitě mladistvých. Postoj k problému, jakým je kriminalita mladistvých, má řadu okolních faktorů a aspektů, které bylo třeba do analýzy zahrnout. Tím mám na mysli široký teoretický rámec podložený řadou odborné literatury zaměřené na kriminalitu a násilí vůbec.

V průběhu výzkumu bylo zjišťováno, jak se k dané problematice – kriminalita mladistvých – staví určité skupiny lidí; konkrétně studenti gymnázia a studenti učňovského oboru. Od

těchto konkrétních lidí jsem na základě dotazníků zjišťovala jejich postoje a názory; jak na tuto aktuální tematiku nahlíží.

Výzkum probíhal v okresním městě Klatovy (bližší charakteristika viz. níže). Kontext pro danou tematiku v rámci Klatov mi byl poskytnut od expertů z řad policie města Klatov a pracovníků Odboru sociálních věcí a zdravotnictví MěÚ Klatovy.

Výzkumný problém spočívá ve zjištění postojů studentů gymnázia, studentů učňovského oboru ke kriminalitě mladistvých a jejich následné porovnání. Při porovnávání zjištěných postojů a názorů na zvolené téma jsem se zaměřila na následující výzkumné otázky: Co daní respondenti¹ vnímají pod pojmem kriminalita mladistvých; co pro ně kriminalita mladistvých znamená. Jaké faktory považují za příčiny vzniku a šíření kriminality mladistvých (tj. např. vliv rodiny, přátel, prostředí, kde se mladiství pohybují apod.). Jaký názor mají daní respondenti na výšku a formu trestů pro mladistvé pachatele přestupků a trestných činů. Zda mají osobní zkušenost s mladistvým delikventem apod.

Zaměřila jsem se na to, zda se zjištěné postoje odlišují a případně jak se odlišují, souhrnně jaké tyto názory jsou a zda hraje typ vzdělání – specializovaný obor na učňovské škole a všeobecné vzdělání na gymnáziu – v názorech nějakou roli.

Vzhledem k tomu, že se jedná o kvalitativní výzkum, jsem si vědoma možnosti modifikace a doplňování otázek v průběhu výzkumu.

Danou problematiku jsem se rozhodla zkoumat v lokalitě okresního města Klatovy, abych zúžila zkoumanou oblast na konkrétní místo a výzkum byl tak zvládnutelný. Charakteristika lokality, kde bude výzkum probíhat: vývoj obyvatelstva v okrese Klatovy vykazuje klesající tendence.² Tento fakt má negativní vliv na výši a strukturu nákladů v místní ekonomice. Vzdělanostní struktura je v této oblasti nižší v porovnání s průměry ČR.³ Díky otevření hranic ekonomika zaznamenala výrazné strukturální změny.⁴ Zvýšila se nabídka pracovních míst, a tím pádem byla umožněna akumulaci základního kapitálu. Situace na trhu práce se za poslední 3 roky trvale zlepšuje. Míra nezaměstnanosti byla pro rok 2007 nižší než míra nezaměstnanosti v ČR.⁵

Městský úřad Klatovy se zabývá otázkou krizového řízení⁶ a ochrany obyvatel. Městská policie Klatovy byla ustanovena na zasedání městského zastupitelstva dne 24.3.1992.⁷

¹ Pro dotazované osoby používám výraz respondent, při čemž vycházím z knihy: Hendl, J., 2005, Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Portál, Praha.

² Zpráva o situaci na trhu práce v okrese Klatovy v 1.pololetí roku 2007. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/local/kt_info/statistiky/zpravy/STAT2007a.pdf. /cit. 10. 3. 2008/.

³ Viz. tamtéž.

⁴ Viz. tamtéž.

⁵ Viz. tamtéž.

⁶ Souhrn řídicích činností věcně příslušných orgánů, zaměřených na analýzu a vyhodnocení bezpečnostních rizik, plánování, organizování, realizaci a kontrolu činností prováděných v souvislosti s řešením krizové situace. Dostupné z: <http://www.klatovynet.cz/mukt/krizoverizeni.asp> /cit. 10. 3. 2008/.

2.2. Výzkumná strategie

Kvalitativní výzkum

Tento výzkum byl veden jako výzkum kvalitativní. Na počátku každého kvalitativního výzkumu stojí určitý sociální problém, v tomto případě jde o kriminalitu mladistvých. Po stanovení výzkumného problému (viz. výše) začíná výzkumník vytvářet vzorek, na kterém bude svůj výzkum provádět, následuje sběr dat, jejich analýza a interpretace. (Disman 1998) To poukazuje na induktivní logiku této výzkumné strategie a odpovídá mému postupu při vedení výzkumu. Výsledkem kvalitativního výzkumu jsou pak nové hypotézy, teorie a porozumění.

Při kvalitativním výzkumu se výzkumník snaží získat co nejvíce dat od určité (většinou malé) skupiny jedinců a najít v nich pravidelnosti a struktury. Vzhledem k malému počtu sledovaných jedinců je generalizace na populaci problematická a někdy i nemožná, což si samozřejmě uvědomuji, neboť se to týká i mého výzkumu. Kvalitativní výzkum má vzhledem ke své slabé standardizaci (normalizaci) nízkou reliabilitu (spolehlivost, přesnost) a zároveň možnost vysoké validity (platnosti). Jednou z obvyklých technik sběru dat v kvalitativním výzkumu je dotazník, který jsem pro svůj výzkum zvolila. Informace ohledně stavu kriminality mladistvých v klatovském regionu jsem získala pomocí rozhovoru s vybranými experty. Tyto dvě techniky jsem zkombinovala s analýzou sekundárních dat.

2.3. Techniky sběru dat

Dotazník⁸

Pro svůj výzkum jsem zvolila jako první techniku sběru dat dotazník, který je dle mého názoru vhodnou technikou pro daný typ výzkumu a pro zjišťování vhodných informací, jelikož pomocí dotazníku lze sledovat postoje, zkušenosti a názory.

Technika dotazníku má řadu kladů, které chci ve své práci zužitkovat. Jde o získání informací od velkého počtu lidí a přičemž tato technika není tak časově náročná jako například rozhovor. Zkreslenost dat vlivem člověka, který dotazníky rozdává je minimální, přičemž při rozhovoru může k určitému zkreslení dojít. Nevýhody dotazníku, jako je například malá návratnost či zařazení osob, které nebyli určeny k výzkumu, budou v mém případě ošetřeny, jelikož dotazníky budou rozdány ve třídě pouze studentům a předpokládám, že většina studentů dotazník vyplní.

⁷ Dostupné z: <http://www.policie-cr.cz/mestska-policie/klatovy-75.html> /cit. 10. 3. 2008/.

⁸ Ukázka dotazníku, viz. příloha.

Pro dotazník jsem zvolila polootevřené otázky, tedy kombinaci uzavřených (odpovědi a, b, c) a otevřených otázek (volný prostor pro odpověď). Takto nastavený dotazník umožňuje studentům volně projevit svůj názor a zároveň získám dobře analyzovatelná data. Otázky jsou kladeny tak, aby jim daní respondenti snadno porozuměli. Dotazník není příliš dlouhý a studenti byli upozorněni, že nejde o žádné vědomosti, ale o jejich osobní názor.

Rozhovor

Za další techniku sběru dat jsem ve svém výzkumu zvolila strukturovaný rozhovor, který jsem uskutečnila s dvěma pracovníky policie a kurátorkou pro mladistvé. (Hendl 2005) Jednotlivé otázky rozhovorů se zaměřovaly na konkrétní jevy týkající se dané problematiky - jaká je míra kriminality mladistvých v okresním městě Klatovy, jakých trestných činů se mladiství v této lokalitě nejčastěji dopouští apod. Samozřejmě nebudou chybět otázky na osobní názor na kriminalitu mladistvých.

Rozhovory byli zaznamenány na diktafon nebo formou písemných poznámek. Záznam na diktafon umožňuje kdykoliv se navrátit k veškerým informacím, které byly během rozhovoru proneseny.

Zvolenou techniku považuji za adekvátní k získání potřebného množství informací pro daný výzkum (tj. dosažení dostatečného množství dat vztahujících se k tématice výzkumu – kriminalita mladistvých v rámci dané lokality).

2.4. Výběr vzorku; prostředí výzkumu

Strategie výběru vzorku

Předtím, než byl zahájen samotný výzkum pomocí zvolené techniky sběru dat, musel být zkonstruován vzorek, což je skupina jednotek (osob), které budeme skutečně zkoumat; v mém případě, se kterými skutečně provedeme rozhovor. (Disman 1998)

Pro svůj výzkum jsem zvolila účelový výběr, který je založen na úsudku výzkumníka, jaký soubor je třeba zkoumat (dle účelu výzkumu), jsem vybrala studenty 3. ročníku Gymnázia Jaroslava Vrchlického v Klatovech a studenty 3. ročníku učňovského oboru kuchař-číšník a automechanik na Integrované střední školy v Klatovech. Obě skupiny studentů budou ve věku 18 let. Na klatovském gymnáziu jsem studovala, tudíž znám důvěrně dané prostředí, a proto jsem jej zvolila, druhou školu znám přes své známé a mám zde kontakty na učitelé, potažmo studenty. Podíl chlapců a dívek ve vzorku na obou školách bude maximálně vyvážen. Dotazník bude předložen 30 studentům na obou školách, což znamená, že dohromady jsem vycházela ze 60 dotazníků.

Místo výzkumu

Dotazníky byly studentům předloženy během vyučovací hodiny, při které je po stručném uvedení do problematiky vyplnili a odevzdali.

Rozhovory s respondenty z řad odborníků (policisté, zaměstnanec Odboru sociálních věcí a zdravotnictví) byly po domluvě uskutečněny v jejich pracovní době.

Doba trvání výzkumu

V mém případě půjde o krátkodobý, jednorázový výzkum. Dotazníkové šetření bude provedeno jedenkrát během jedné vyučovací hodiny. Rozhovory s danými respondenty se uskuteční jedenkrát. Doba trvání rozhovoru se bude pohybovat minimálně kolem šedesáti minut. Tuto dobu trvání rozhovoru považuji adekvátní pro nasbírání potřebného množství informací o daném tématu a diskuzi o něm.

2.5. Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat

Otevřené kódování

Při vyhodnocování a interpretaci dat získaných z dotazníků a při rozhovorech jsem použila metodu otevřeného kódování. Otevřené kódování je procesem označování jednotlivých jevů, vytváření kategorií a jejich pojmenovávání. Ty se dále rozvíjejí na základě jejich vlastností a dimenzí. Otevřeným kódováním budu v datech odhalovat témata, která se nějak vztahují k výzkumným otázkám a odborné literatuře na dané téma (kriminalita mladistvých). (Hendl 2005) Tímto způsobem dojdou k seznamu témat, který mi pomůže vidět témata v celku a v hledání dalších témat. Cílem kódování je tématické rozrytí textu. Takovým stylem analýzy můžu postupovat systematicky a postup bude tím pádem dobře kontrolovatelný.

Konkrétně jsem procházela nasbíraný materiál (odpovědi z dotazníků a poznámky provedené při rozhovoru) a jednotlivé úseky, věty nebo odstavce budu označovat krátkými a výstižnými popisy – kódy. Názvy kódů se držely co nejbližší datům, která popisují. A dále jsem hledala a zjišťovala vztahy mezi kategoriemi jevů, které tyto kódy označují. Vzhledem k postupu metody otevřeného kódování bych její pomocí měla docílit vhodného popisu získaných dat.

Nakonec jsem shrnula kódy do kategorií. Navrhované kategorie představují zobecnění, která vycházejí z úrovně konkrétních věcných vztahů. (Hendl 2005). Slouží k redukci dat. Nasbíraná data jsou tak uspořádávána tím, že je přiřazujeme k různým nadpisům. Deskriptivní systém by měl být abstraktnější než získaná data, která se klasifikují. Na jedné straně se kategorie vztahují ke všem ostatním teoretickým výpovědím o daném předmětu, na druhé straně musí být utvářeny v souladu s empirickým materiálem.

2.6. Hodnocení kvality výzkumu

Kritéria validity

Mezi kritéria validity se řadí důvěryhodnost, přenositelnost, hodnověrnost a potvrditelnost výzkumu. (Hendl 2005) Jak jsem se již zmínila, u kvalitativního výzkumu je možnost vysoké validity. Jde o to, dojít smysluplného vztahu mezi stanoveným cílem výzkumu – tj. porovnání postojů studentů gymnázia s postoji studentů učňovského oboru ke kriminalitě mladistvých a dosaženými výsledky, zjištěnými daty.

Otázky v dotazníku jsem se snažila formulovat co nejvhodněji pro daný výzkum a jejich tvorbu jsem konzultovala s odborníkem. V případě uzavřených otázek jsem se soustředila na co největší možnost odpovědí, aby byla zajištěna jejich validita. V případě otevřených otázek na co nejvhodnější a nejzřetelnější formulaci.

V průběhu rozhovorů se bude snažit o získání co největšího množství dat, aby byla data co nejvíce potvrditelná. Při případné revizi (kontrolě) získaných dat a postupu při výzkumu lze zajistit také značnou hodnověrnost a tedy i důvěryhodnost výzkumu.

2.7. Etické a politické otázky společenského výzkumu

Etika výzkumu

Všichni respondenti budou před zahájením rozhovoru, i před rozdělením dotazníku, stručně seznámeni s výzkumem, průběhem rozhovoru, způsobem zpracování a archivace dat – tj. stylem, jakým budou data zveřejněna a jak s nimi bude nakládáno (analýza v rámci bakalářské práce). Dotazníky budou přísně anonymní. Pokud budou zvoleni respondenti s uskutečněním rozhovoru opravdu souhlasit, podepíší mnou poskytnutý poučený (informovaný) souhlas. (Hendl 2005) Získaným datům bude zajištěna bezpečnost (aby se nedostaly do nepovoláných rukou). Všem respondentům bude zajištěna anonymita i možnost ukončení průběhu rozhovoru a další účast na výzkumu.

3. Kapitola

Poznatky empirického výzkumu

3.1. Analýza dat

Před započítáním interpretace samotných dat, bych tuto část ráda uvedla citací z Klatovského deníku, že „každý druhý šestnáctiletý student již má nějakou zkušenost s drogami“. (Klatovský deník 12. 4. 2008:3) Nejvíce zkušeností s drogami pak mají studenti učilišť (56,9 procenta), nejméně z gymnázií (33,8 procenta). Tento jev, ačkoliv není hlavním tématem mé bakalářské práce, vypovídá o odlišném přístupu k faktorům rizikového chování. Drogy s kriminalitou často souvisejí, ať už je trestný čin páchan pod jejich vlivem či za účelem získání financí na jejich koupi nebo figurují jako samotný trestný čin, pokud jde o držení většího, než stanoveného množství nebo jejich distribuci. Tyto jevy si studenti obou škol, na kterých byl prováděn výzkum velice dobře uvědomují.

Nejprve bych ráda uvedla informace získané z rozhovorů s odborníky na problematiku kriminality mladistvých v klatovském regionu a částečně novinových článků Klatovského deníku.

Kriminalita v regionu Klatovy

Kriminalita mladistvých v klatovském regionu se vyvíjí poměrně rovnoměrně, což lze usoudit dle informací získaných od mluvčí Policie Klatovy. Z rozboru trestné činnosti je zřejmé, že je kriminalita v tomto okrese stabilizována. Ovšem udržení tohoto stavu stojí policii značné úsilí. Zejména proto, že v posledních letech dochází k nárůstu agresivity a brutality pachatelů a násilí je pácháno veřejně. Dle mluvčí se nedaří eliminovat některé vývojové trendy zejména majetkové kriminality a násilné trestné činnosti. Dalším problémem je také organizování řad sportovních i společenských akcí ve městech i v obcích, které navštěvují tisíce osob nejen z celé naší republiky, ale i ciziny.

Zvyšující se agresivitu pachatelů potvrzují jak policejní statistiky, tak zkušenosti psychiatrů. (Klatovský deník 25.1. 2008) V průběhu několika minulých let se zvýšil počet násilných trestných činů, jejichž důvody policie vidí v celkovém nárůstu agresivity ve společnosti. Zvyšují se počty uživatelů drog, lidé se potýkají se stále větším množstvím problémů.

Ze statistických záznamů minulých let vyplývá, že z celkového počtu objasněných trestných činů byla přibližně 3 procenta spáchána mladistvými delikventy. Z celkového počtu 1007 objasněných trestných činů za rok 2007 spáchalo trestný čin 47 mladistvých osob, z čehož šlo ve třiceti případech o majetkové trestné činy. Předešlý rok 2006

spáchalo trestnou činnost stejný počet mladistvých osob, ale počet majetkových trestných činů se mírně lišil. Podobná data byla shledána několik let zpětně. V některých případech šlo mladistvé osoby, které byli na útěku z dětského domova či diagnostického ústavu a majetkovou trestnou činnost páchali za účelem získání financí na dobu strávenou mimo zmíněná zařízení. V klatovském regionu se nachází Dětský domov Kašperské Hory a Dětský domov se školou Měcholupy, kam jsou děti a mladiství zařazováni prostřednictvím Dětského diagnostického ústavu v Plzni.

V rámci celé České republiky bylo za rok 2006 trestně stíháno 7108 mladistvých osob, přičemž jich bylo 2773 odsouzeno a 174 mladistvých bylo odsouzeno k nepodmíněnému odnětí svobody. V dlouhodobější perspektivě kriminalita mladistvých v České republice poklesla. V rámci Plzeňského kraje celková kriminalita dlouhodoběji klesá a kriminalita mladistvých má stejné tendence. V celorepublikovém průměru a ve srovnání s ostatními okresními městy je kriminalita v Klatovech na stejné, resp. nižší úrovni a má spíše mírně klesající tendence.

Jak potvrzuje článek Klatovského deníku, mladiství bývají mnohdy posíláni krást svými vlastními rodiči. (Klatovský deník 16. 1. 2007) Dospělí spoléhají na trestní nepostižitelnost dětí a mladistvých. Krádeže se nejčastěji odehrávají v obchodních domech a supermarketech celého klatovského regionu, zejména však přímo v Klatovech. Pokud městští strážníci chytanou osobu mladší 18 let při činu, jsou povinni jej předat rodičům a oznámit případ sociálnímu odboru.

Mluvčí klatovské policie mě také upozornila, že informace spojené s kriminalitou mladistvých spadají pod zákon 218/2003 Sb., který zakazuje sdělování bližších údajů týkajících se těchto deliktů pod hrozbou pokuty. Vzhledem k těmto okolnostem veřejnost není blíže informována o vývoji kriminality mladistvých, což má zabránit „stigmatizaci“ mladých delikventů, od kterých je očekáváno zlepšení. Tento zákon má působit jako ochrana jejich osoby. Kriminalita mládeže tak zůstává utajena, nebo se prohrěšky vyřeší ve škole či v rodině.

V minulém roce proběhlo v zákoně několik změn, které umožňují v této věci informovat veřejnost, pokud se jedná o závažný trestný čin jako je například vražda. Změny, které probíhají v oblasti trestního práva, jsou úzce spjaty se změnami v datech zjištěných v této oblasti. Tento jev zaznamenala kurátorka pro mladistvé z Městského úřadu v Klatovech, která poskytla cenné informace o stavu kriminality mladistvých v klatovském regionu.

Každý kurátor pro mladistvé zpracovává rejstříky s daty o mladistvých osobách, které se dopustili trestné činnosti nebo jsou vedeni jako jedinci s opakovanými poruchami chování. Všechny rejstříky jsou opatřeny informací, z jakého prostředí mladistvý pochází, zda z úplné či neúplné rodiny, rodiny s druhem či bez druhu, nové rodiny či ústavní výchovy. Ve značné většině pocházejí mladiství delikventi z rodin neúplných a ústavní výchovy. Co

se týče dětí a mladistvých delikventů ve výchovných ústavech, kurátoři se snaží, aby se většina dostala do nových rodin. Většinou se to však nezdaří, zvláště pokud jsou tito jedinci poznamenáni nějakým závažnějším trestným činem.

Po zpracování rejstříků od roku 2004 do roku 2008 jsem došla k závěru, že během jednoho roku pracuje kurátor v rámci klatovského regionu přibližně s třiceti až čtyřiceti mladistvými, kteří se dopustili nějakého přestupku. Mezi nejčastější druhy přestupků patří majetkové přestupky jako je například krádež, dopravní přestupky, zejména jízda bez řidičského průkazu a přestupky proti občanskému soužití. Většina těchto přestupků je řešena náhradou škody a pokutou.

Přibližně s dvaceti mladistvými bylo zahájeno trestní řízení, které bylo většinou podmíněně zastaveno či s zakončeno trestem obecně prospěšných prací, ústavní výchovou či dohledem. V dlouhodobější perspektivě je jeden maximálně dva klienti jednotlivého kurátora ve výkonu trestu odnětí svobody. Co se týče poměru pohlaví, valnou většinou zde převažují chlapci nad dívkami.

Vyváženější poměr chlapců a dívek se však vyskytuje v rámci rejstříků dětí a mladistvých s opakovanými poruchami chování, které zahrnují jedince od věku přibližně 10 let do 18 let. Zde jsou evidováni jedinci, kteří mají stálé výchovné problémy, jsou agresivní, mají slabou školní docházku, užívají drogy, šikanují spolužáky atp. Zmíněné problémy jsou řešeny pomocí pohovorů s kurátorem a jeho docházením a návštěvami rodin či výchovných zařízení, kde daní jedinci žijí. Jedná se tedy o dlouhodobou spolupráci s klientem.

O problémovém chování, přestupcích informují kurátora většinou školy, případně policie, zdravotnické zařízení nebo osoby žijící v blízkém okolí delikventa. Malé procento klientů se přihlásí samo nebo je nahlášeno rodiči.

Městský úřad Klatovy Odbor sociálních věcí a zdravotnictví spolupracuje se Střediskem výchovné péče v Domažlicích a diagnostickými ústavami v Plzni a Praze. V rámci klatovského regionu neexistuje příliš zařízení, která by se problémovým mladistvým věnovala. Podpora přichází například ze strany psychologů či krizového centra prevence v Plzni, které v rámci svého terénního programu dojíždí do Klatov a blízkého okolí.

Oblastní charita Klatovy také napomáhá svými projekty, k nimž se mezi nejnovější řadí klub Chapadlo pro mládež od 15-23 let, která je ohrožená společensky nežádoucími jevy, vede rizikový způsob života nebo se pohybuje v sociálně vyloučených lokalitách. (Klatovský Zpravodaj červen 2008) Tento projekt nízkoprahového zařízení působí jako primární i sekundární prevence. Cílem projektu je vytvořit bezpečné prostředí pro děti a mládež, kde se mohou podělit o své problémy. Jde o možnost aktivního trávení volného času při společenských hrách a dostupné poradenství.

Interpretace dat získaných na Gymnáziu Klatovy

Dotazník, který byl předložen oběma skupinám studentů, byl naprosto shodný. Skládal se ze sedmnácti otázek rozčleněných do čtyřech odlišně zaměřených částí – globální náhled na kriminalitu mladistvých, osobní zkušenosti, novodobé trendy a situace v blízkém okolí a názor na represivní opatření. Dotazník je k dispozici v příloze bakalářské práce.

Za nejvhodnější považuji uvést tuto interpretaci názorem studentů na vývoj kriminality mladistvých v posledních letech. Značná část respondentů se přiklání k názoru, že kriminalita mladistvých v posledních letech stoupá, dokonce značně stoupá. Žádný respondent nedomnívá, že by naopak klesala. Tato fakta ukazuje následující tabulka.

Jakou tendenci má podle vás kriminalita mladistvých v posledních letech ?

a) značně narůstající	12 odpovědí
b) narůstající	17 odpovědí
c) neklesající ani nenarůstající	1 odpověď
d) klesající	žádná odpověď
e) značně klesající	žádná odpověď

Pod pojmem kriminalita mladistvých si téměř polovina studentů představí krádeže. Na dalším místě je držení a konzumace drog, násilnosti a vandalismus. Několik studentů uvedlo dokonce vraždu, zejména starších osob kvůli penězům. Mezi jednotlivými názory se vyskytla také šikana a týrání zvířat. Případně poukazovali na „dnešní dobu“, kterou celkově vnímají jako plnou kriminality. Někteří studenti definovali kriminalitu mladistvých jako „něco, za co nemůžeme být dostatečně potrestáni“, „vybíjení si vzteku a neúspěchů“ či „praktiky proti společnosti provozované lidmi mladšími osmnácti let“.

Navazující dotaz měl za úkol odhalit představy studentů o trestných činech, kterých se dle nich mladiství delikventi nejčastěji dopouštějí. S velkou převahou respondenti uváděli krádeže, prodej i konzumaci drog, následovala šikana, ublížení na zdraví, vandalismus, požívání alkoholu i znásilnění. Je tedy zřejmé, že si studenti uvědomují převahu majetkové kriminality v dané věkové kategorii delikventů. Převážně studenti odkazovali k prvnímu dotazu. Mezi dalšími názory se objevilo držení zbraní či výbušnin a hnutí potlačující lidská práva a svobody.

Co se týče faktorů ovlivňující vývoj delikventního jednání u mladistvých, téměř každý z respondentů označil vrstevnickou partu za stěžejní faktor. Rodina byla hned další v pořadí

a školu, jako působící negativně, jmenovalo jen pět respondentů z celkového počtu. Za vlivný činitel bylo označeno také prostředí, ve kterém jedince vyrůstá, vzdělání, respektive inteligence a osobnost daného jedince.

Ostatní možné faktory pak byly spíše názory jednotlivců. Jednalo se o možnost vlivu počítačových her, médií, nelehké životní situace, problémů v milostném životě, zdravotních problémů, nespokojených potřeb atd. Zvyšující se násilí ve společnosti, agrese, stres a nevybitá energie byly také označeny za tyto faktory.

Dle některých studentů se delikventní mládež nudí, nemá žádné zájmy, žádný časový rozvrh dne a svůj nenaplnění čas tak řeší nejrůznějšími přestupky.

Na dotaz ohledně osobního kontaktu s mladistvým delikventem odpovědělo pouze 9 studentů záporně. Zbývající počet uvedl, že se již s mladistvým delikventem setkal, ovšem v několika případech se jednalo o zkušenost ze základní školy, tudíž šlo spíše o děti mladší patnácti let, což si studenti nejspíše neuvědomili.

Mezi nejčastější osobní zkušenosti patřily krádeže, nabízení drog či přímé zkušenosti s drogami, šikanou a fyzickým násilím. Několik jedinců uvedlo případ pořezání či napadení Roma, vandalismus, řízení pod vlivem alkoholu či bez řidičského průkazu.

Dané situace studenti většinou nijak neřešili, případně se do řešení zapojili rodiče. Na nabízené drogy reagovali převážně odmítnutím. Většina studentů se shodla na názoru, že situaci by stejně nemohli vyřešit, tak se jí dále nezabývali. Nevšimavost obhajovali tím, že si sami nechtěli přidělovat problémy. Pokud se nějak osobně angažovali tak „slovní formou“ či přivoláním policie.

Natáčení násilných činů a následné vystavení snímků na internetu studenti hodnotí jako zcela nepochopitelné a odsouzení vhodné. Týrání zvířat, kterým se dle nich jedinci baví a opoutávají na sebe pozornost, značná část studentů označila za ohavné. Tento trend se dle jejich názoru zvyšuje vlivem rozvoje technologií a přístupnosti internetu. Existuje výrazné riziko inspirace pro ostatní jedince, kteří by chtěli docílit jisté „popularity“. Psychicky méně odolní jedinci se pak nejspíše nechávají ovlivnit počítačovými hrami a akčními filmy. Studenti o daných osobách soudí, že jsou psychicky labilní, mají nízké sebevědomí a inteligenci. Někteří tvrdí, že tyto „hrátky“ se týkají mladistvých ze „střední a vyšší třídy“.

Jev, kdy studenti napadají své spolužáky nebo dokonce profesory studenti hodnotí následovně. Většina zastává názor, že dnešním dospívajícím jedincům chybí autorita jak ze strany rodičů tak ze strany školy. Problém vidí zejména ve výchově, kdy se rodiče svým dětem příliš nevěnují, a tak se o pozornost hlásí asociálním způsobem chování. Agresivní jednání může být odkoukáno v rodině nebo v partě vrstevníků. Někteří vidí

příčinu v přílišných nárocích, které jsou na dnešní mladé lidi kladeny, kteří svoji přepjatou situaci a stres řeší agresí.

Agresivita je vnímána jako fenomén, který bude v lidské společnosti stále. Násilnými činy si dospívající dokazuje svoji sílu, získává určitou „prestiž“, kompenzuje své neúspěchy a komplexy. Chyba může být také na straně profesorů, kteří si neumí zjednat respekt nebo se naopak příliš povyšují nad žáky, shazují je a jejich nevhodné chování může vyvrcholit útokem.

Tito agresori jsou celkově hodnoceni jako nevyrovnaní, zakomplexovaní lidé, kteří mají potřebu si „něco dokazovat“. Studenti se pozastavují nad tím, že ani škola není dostatečně bezpečné místo, ačkoliv se s tímto jevem na své škole nesetkávají.

Studenti se převážně shodují, že těmto jevům nelze zabránit, nejvýše je lze omezit. Byla posunuta společenská měřítko a dospívající jedinci nemají již takové zábrany chovat se násilně. Zredukování těchto činů lze dosáhnout zpřísněním trestů a zejména zkvalitnění výchovy ze strany rodičů. Případně se pokusit dané žáky „napravit“ pomocí školní výchovy a zkusit pozměnit vztahy mezi studenty a profesory. Mezi návrhy se objevilo také zavedení školních uniforem, které by odstranily viditelné majetkové rozdíly a z části tak zabránily útokům na sociálně slabší jedince. Za dobrou prevenci je považována dobrá organizace volného času mladistvých a možnost určité formy kompenzace stresu, se kterým se setkávají.

Studenti se s tímto chováním ve větší míře prozatím nesetkali, případně se situace odehrála na základní škole. Ovšem několik málo studentů upozornilo, že se s násilným chováním na škole setkali, ale škola nebyla informována. Z těchto důvodů se studenti téměř nesetkali s přístupem školy k násilnému chování svých studentů. Předpokládají však, že případným řešením těchto problémů by byl snížení stupeň z chování nebo vyloučení ze školy, případně domluva psychologa.

Nejbezpečněji se většina studentů gymnázia cítí v místě svého bydliště, respektive u sebe doma. Bezpečně se cítí i v rámci institucí, které navštěvují pro zájmovou činnost apod. Polovina respondentů se necítí nijak ohrožena ani v širším okolí. Vyhýbají se místům, které považují za nebezpečné a jsou si vědomi možnosti neočekávaných situací, proto se snaží mít své okolí pod kontrolou. Nejméně jistě a bezpečně si připadají v nočních ulicích a neznámých místech.

Značná část respondentů spojuje větší město s vyšší úrovní kriminality mladistvých. Argumentují vlivem anonymity velkých měst. Objevily se též názory, že na velikosti města,

lokality příliš nezáleží. Malá část studentů uvedla, že v průměru bude kriminality mladistvých nejspíše na všech místech stejná, případně že se v této oblasti nemají přehled. Soudí, že každé místo nabízí jiné možnosti porušení zákona a konkrétně Klatovy považují za lokalitu, kde dochází k méně krádežím, za to je zde však živá drogová scéna a větší míra vandalismu.

Dvě třetiny studentů pokládají tresty udělované mladistvým delikventům za nedostačující. Nikdo se nepřiklonil k možnosti, že by tresty byly naprosto dostatečné a zbylá část zůstala na pomezí v podstatě dostatečných trestů.

Respondenti považují za zbytečné dávat mladistvým mírnější, snížené tresty, neboť si již lidé v tomto věku plně uvědomují odpovědnost za své chování a případné následky. Z toho důvodu by se přiklonili ke zvýšení tvrdosti a délky trestů. Přesto se objevily názory, že u některých případů by tresty spíše snížili, ovšem o jaké případy by se jednalo, nebylo blíže specifikováno. Vhodnou možnost prevence vidí ve snížení trestní odpovědnosti a určité formy zákazů a kontroly.

Studenti považují za účinné tresty veřejně prospěšné práce a jako alternativní formy trestů navrhují drobné tělesné tresty ve škole a záznamy v trestním rejstříku. Na straně mladistvých vnímají malý respekt vůči zákonům a normám a na straně policie příliš malé pravomoce.

Polovina studentů se přiklání k názoru, že se policie dostatečně nevěnuje problematice mladistvých delikventů a zbylí studenti buď netuší nebo považují práci policie v této oblasti za dostatečnou.

V rámci Klatovy studenti identifikovaly několik míst, kde se dle nich lze setkat s vyšší mírou kriminálního jednání mladistvých. Za taková místa považují diskotéky a hospodská zařízení, parky, supermarkety, okolí bydliště problémových menšin a nižších sociálních vrstev a také učňovské školy, kde vidí spojitost s nižší inteligencí. Jsou si vědomi, že místa se s zvýšenou mírou kriminality se nacházejí pravděpodobně v každém městě.

Interpretace dat získaných na Integrované střední škole Klatovy

Na Integrované střední škole byl prováděn výzkum se studenty třetího ročníku učňovského oboru automechanik a kuchař-číšník, aby byl vyvážen poměr mezi chlapci a dívkami.

Názor respondentů na tendence nárůstu či poklesu kriminality mladistvých jsou s názorem studentů gymnázia téměř identické, jak potvrzuje tabulka.

Jakou tendenci má podle vás kriminalita mladistvých v posledních letech ?

a) značně narůstající	11 odpovědí
b) narůstající	18 odpovědí
c) neklesající ani nenarůstající	2 odpovědi
d) klesající	žádná odpověď
e) značně klesající	žádná odpověď

Pod pojmem kriminalita mladistvých si respondenti taktéž vybaví nejvíce krádeže a majetkovou kriminalitu, prodej a konzumaci drog a šikanu. Představují si skupinu mladých lidí, kteří porušují zákon, ať už formou výtržnictví, vandalství nebo násilí. Za chováním vidí účel zviditelnění a zábavy.

Obchod s drogami (zejména marihuanou) a krádeže jsou považovány za nejtypičtější trestné činy, kterých se mladiství dopouštějí. Mezi další se řadí násilné trestné činy spojeny se značnou agresivitou, ublížení na zdraví a šikana, přičemž se tyto názory vyskytují častěji než v případě dotazníků z gymnázia. Vandalství, sexuální obtěžování a znásilnění, výtržnosti, žhářství a jízda bez řidičského průkazu, všechny tyto trestné činy a přestupky jsou vnímány jako příznačné pro věkovou kategorii mladistvých.

Stěžejní vliv na rozvoj delikventního chování má dle respondentů parta a kamarádi, vrstevníci. Ovšem záleží na konkrétním typu party, které studenti rozdělili na „špatné“ a „dobré“. Do jaké party se jedinec dostane záleží do jisté míry na rodině a chování rodičů vůči dětem. Nízký zájem rodičů a problematické rodinné prostředí dle studentů na dospívající jedince značně působí a může vyvolat reakce ve formě delikventního jednání. Svůj vliv má také škola, případné problémy ve výuce a okolí jedince. Jako další faktor byl označen rasismus a negativní působení alkoholu a drog.

Osobní zkušenost s mladistvým delikventem má oproti gymnáziu větší část studentů. Dané situace měly spojitost se šikanou, krádežemi, prodejem drog i požíváním drog a napadením. Respondenti se setkali také se zastrašováním a výtržnostmi. Negativní zkušenost prožili při setkání s neonacisty, kdy došlo k několika napadením.

Případná napadení byla řešena útekem, přivoláním policie, „osobní odezvou“. Ostatní situace daní respondenti buď neřešili nebo se jimi zabývala škola. Několik studentů se snažilo druhé straně domluvit, ovšem jak zpětně hodnotí, mladiství jedinci si domluvit nenechají a dají jen na vlastní úsudek. Někteří respondenti se domnívají, že člověk si „problémy dělá sám“, a tudíž by za ně měl nést následky. Naopak někdo se přiklání k názoru, že lidé by měli mít více otevřené oči a všimnout si svého okolí a případně někomu

v nouzi pomoci. Několik studentů se již setkala s nevšimavostí okolí v případě napadení či jiné ohrožující situace.

Vystavování videozáznamů zachycující násilné činy, ať už na lidech či zvířatech, vnímají respondenti jako chybu společnosti, která dovolí, aby se něco takového vůbec dělo. Navrhují zpřísnění trestů. Někteří jsou razantně proti těmto praktikám a označují jejich aktéry za slaboduché, hloupé jedince s touhou se zviditelnit a někdo celou záležitost raději nevnímá. Také jsou vědomi rizika inspirace pro druhé, přičemž vzory napodobování mohou mladiství najít také v televizi či počítačových hrách.

Za agresivním napadením spolužáka nebo profesora vidí většina respondentů zejména ztrátu veškerého respektu a úcty. Problém vidí také v negativním vztahu k autoritám a v nedostatečné výchově. Dle jejich názoru mohou daní jedinci jednat pod vlivem drog. Řeší tak své komplexy, problémy či nízké sebevědomí. Problém je spatřován také na straně školy, která si neumí zjednat pořádek.

Toto „ubohé“ chování, jak jej hodnotí, se poslední dobou více rozšiřuje, proto by profesori měli více dbát o svoji autoritu. Z odpovědí některých žáků soudím, že se již tímto jevem setkali. Někteří jej prostě přehlíželi a někteří se postavili na stranu slabšího.

Pokud vidí nějaké řešení, tak ve zpřísnění trestů. Navrhují také obnovení mírných tělesných trestů ve škole či práce na pozemku školy. S nápravou by se však mělo začít již v rodině. Rodiče by se svým dětem měli více věnovat. Možné řešení je také zmírnění stresu ve škole, které by spočívalo v menším množství učiva. Pomoci by mohly preventivní psychotesty. Někteří považují veškerá možná řešení za zbytečná.

Téměř všichni respondenti se domnívají, že tresty udělované mladistvým pachatelům jsou nedostatečné až směšné, pouze dva jedinci je považují za dostačující. Účinnější variantou by dle nich byl přísný výchovný režim, tvrdší tresty (zejména zvýšení trestů za prodej drog) nebo formy tělesných trestů, jak se říká „oko za oko“. Mezi návrhy se vyskytly také vazební věznice pro mladistvé, nápravná zařízení a opracování trestu. Efektivní se zdá také povinná vojenská služba či určitá forma zesměšnění, jakési „ocejchování“ pachatele.

Studenti se z velké části shodli na tom, že policie se problematice mladistvých delikventů nevěnuje dostatečně. Zanedbatelná část respondentů hodnotí práci policie jako uspokojivou.

Názory na přístup školy k násilnému a kriminálnímu jednání svých žáků jsou rozporuplné, v každém případě se žáci s větším množstvím případů nesetkali. Objevují se jak tvrzení,

že škola tyto delikty nijak neřeší a na druhou stranu, že přistupuje velice přísně. Napomenutí nebo zápis do třídní knihy studenti chápou jako nedůsledné řešení. Škola by z jejich hlediska měla být přísnější. Nicméně, jak zmínilo několik studentů, škola za fyzickou šikanu hrozí vyloučením.

Třetina studentů míní, že ve srovnání s většími městy je v Klatovech nižší úroveň kriminality mladistvých, a proto se tu také cítí bezpečněji. S tímto názorem koresponduje mínění, že ve větších městech se můžeme setkat s větší mírou této kriminality. Několik studentů nehledají souvislost ve velikosti lokality a míry kriminality mladistvých, jde většinou o podobné případy. Přestože je zdejší trestná činnost dospívajících považována za méně častou než ve větších městech, několik studentů pokládá jejich činy za závažné. Hlavní problém vidí ve skupinách neonacistů.

Nadpoloviční většina studentů je schopna v Klatovech označit místa se zvýšenou mírou kriminality mladistvých. Zbylí studenti nepocházejí z Klatov. Respondenti si uvědomují, že záleží také na tom, v jakém okruhu lidí se jedinec pohybuje. Jako nebezpečná místa určili diskotéky, hospodská zařízení, parky, noční ulice, přičemž bylo opět upozorněno na neonacisty.

Za nejbezpečnější místo většina považuje domov. Bezpečně se cítí také na všech známých místech a mezi známými lidmi, tedy také ve škole a jiných institucích, které navštěvují. Někdo má respekt z určitých míst, zejména pak v nočních hodinách a jsou zde i jedinci, kteří se cítí bezpečně všude, což zdůvodňují schopností vytvořit si respekt.

Shrnutí získaných dat z obou typů škol:

Nejprve bych ráda uvedla, že daná data, která jsou zde interpretována a shrnována, jsou získána pouze ze dvou vybraných klatovských škol a názory daných studentů tedy nelze zobecnit na názory všech studentů 3. ročníku všech středních škol. Získaná data se snažím interpretovat tak, aby co nejlépe odpovídala názorům, které studenti v dotaznících předložili.

Studenti vybraného ročníku gymnázia považují kriminalitu mladistvých posledních let za stoupající. V dalším vývoji neočekávají výraznější změny. Studenti učebního oboru mají na tendenci kriminality mladistvých stejný názor, považují ji rovněž za stoupající. Shodně vnímají také jev kriminality mladistvých samé. Vybavují si zejména majetkovou kriminalitu, konzumaci a distribuci drog a šikanu za účelem zábavy a zviditelnění.

Pod pojmem „kriminalita mladistvých“ si studenti gymnázia představují jak jednotlivé přestupky, kterých se mladiství dopouštějí, tak celkové rozpoložení dnešní společnosti. Uvědomují si, že ve věkové kategorii mladistvých převažují majetkové trestné činy. Přesto

uvedli i závažnější násilné zločiny a převážně se shodli na rozrůstání distribuce a konzumace drog mezi mladými lidmi.

Studenti učňovského oboru za typické trestné činy této věkové kategorie označují krádeže, obchodování s drogami, jízda bez řidičského průkazu a nejrůznější násilné zločiny. Tudiž se v tomto ohledu také shodují.

Za zásadní faktory ovlivňující projevy delikventního chování označili studenti gymnázia partu, rodinu, školu a prostředí, v tomto pořadí. Spouštěcími činiteli mohou být mimo jiné také nuda, sílící agresivita ve společnosti a stres. Dle studentů učňovského oboru jsou hlavními faktory tytéž a jejich pořadí (dle míry vlivu) se shoduje se studenty gymnázia. Mezi další negativní vlivy pak uvádějí rasismus, alkohol a drogy.

Zjevně se většina studentů z obou škol již osobně setkala mladistvým delikventem. Jednalo se zejména o zkušenosti s drogami, krádežemi, ale i fyzickým násilím. Oproti gymnáziu má však osobní zkušenost s mladistvým delikventem značnější část studentů učňovského oboru, přičemž situace jsou obdobné, kromě poukázání na negativní zkušenosti s neonacisty ze strany studentů učňovského oboru.

Dané situace buď nebyly řešeny nebo je řešila škola, rodiče, případně policie. Několik jedinců se pokusili o domluvu, která však byla bez odezvy. Ze strany studentů učňovského oboru se objevilo pobídnutí společnosti, aby byla více všímavá vůči svému okolí a nápomocná v případě potřeby.

K vystavování natočených násilností na internetu se studenti z obou škol staví takto. Aktéry shodně označují slaboduché jedince, kteří touží po zviditelnění. Tento jev vnímají jako absurdní způsob získávání „popularity“. Tento fenomén se dle respondentů rozšiřuje zejména vyprcháním autority ve společnosti a nedostatečnou výchovou. Navrhovali by tedy zkvalitnění výchovy v rodinách a učitelé by si dle nich měli umět sjednat respekt a zároveň se nad žáky nepovyšovat. Jedině tak lze dle nich částečně omezit další šíření. Uvědomují si totiž možnost rizika napodobování.

Určitou „prestíž“ mohou jedinci nabýt také násilnostmi na spolužácích nebo profesorech. Pokud by dané gymnázium mělo řešit podobný případ, došlo by pravděpodobně ke sníženému stupni z chování nebo vyloučení ze školy. Vzhledem k nepatrnému výskytu těchto situací se studenti s konkrétním řešením ještě neseekali.

Studenti učňovského oboru vidí problém také ve všeobecné ztrátě respektu a zároveň na straně školy, která si neumí zjednat pořádek. Škola by měla být dle nich přísnější a v případě přestupků rázněji zakročit.

Ohledně trestů pro mladistvé se studenti z obou typů škol přiklání ke zpřísnění stávajících trestů a kupodivu také k obnovení drobných tělesných trestů ve školách. Mírnější tresty pro mladistvé delikventy považují za bezdůvodné, neboť si lidé v tomto věku již plně uvědomují okolnosti nezákonného jednání.

S nápravou by se mělo začít zejména v rodině, kde by zavedli tvrdší režim. Případně by omezili množství učiva, ovšem někteří, obzvláště z řad studentů učňovského oboru, vnímají veškerá řešení jako zbytečná. Přičemž práci policie nehodnotí příliš pozitivně ani jedna strana. Policie má dle jejich názoru příliš málo pravomocí a dané problematice se nevěnuje dostatečně.

Ohledně velikosti města a míry kriminality mají studenti stejný názor, tedy spojují větší města, s vyšší mírou kriminality mladistvých než je průměr. Klatovskému regionu byla připisována stabilní a spíše nižší úroveň ve srovnání s průměrem. Klatovy tedy obě skupiny označují za celkem bezpečné místo, přesto většina z nich dokáže označit lokalitu, kde je dle nich zvýšená úroveň mladistvé delikvence. Z obou strany bylo upozorněno na živější drogovou scénu a skupinu neonacistů, zejména od studentů učňovského oboru. Většina studentů učňovského oboru se cítí bezpečně i mimo domov, který označili za místo, kde se cítí nejbezpečněji. Domov vnímají shodně i studenti gymnázia, ale snaží se vyhýbat místům, která považují za nebezpečná. Tak označují místa, kde žijí slabší sociální vrstvy obyvatel a národnostní menšiny.

Obě skupiny studentů se ve většině názorů převážně shodují. Zásadnější rozdíly jsem neshledala. Studenti daného učňovského oboru mají zřejmě více osobních zkušeností s kriminalitou mladistvých, což vyšlo najevo i ze stručné diskuze před začátkem dotazníkového šetření.

Studenti si uvědomují postupné mizení respektu mladistvých vůči druhým osobám, které dokládá i odborná literatura.

Typ vzdělání tedy nejspíše neovlivňuje názor na kriminalitu mladistvých nějakým závažnějším způsobem, neboť se studenti daných škol ve většině názorů shodovali, ačkoliv k zodpovídání otázek přistupovali poněkud odlišným způsobem.

Závěr:

Řada odborných textů míní, že každý člověk v sobě ukrývá určité sklony k agresivitě, ale jde o to, zda si dokáže vytvořit dostatek zábran proti jejímu zneužívání a k antisociálnímu jednání. K tomu, aby to zvládl, by člověku měla dopomoci rodina, přátelé i veřejné instituce, což si uvědomují jak odborníci tak studenti různých typů škol. Spirála násilí dnes dosáhla zejména ve školách takových rozměrů, že se mu žáci jen stěží vyhýbají. Není však vina mladistvých, že vyrůstají ve světě, který v nich zřejmě vyvolává agresivitu. Násilí a agresivita existovaly odjakživa a nelze bohužel očekávat, že se to změní. Situace se spíše stále zhoršuje a lidé si lámou hlavu nad tím, jak tomu nějakým způsobem zamezit.

To, co jeden mladistvý vnímá jako začátek kriminální dráhy, může být pro druhého protest vůči světu dospělých. Není dáno, že z člověka s nepříznivými předpoklady, které odborníci označují za kriminogenní, vyroste delikvent. Stejně tak dětství bez násilí nezaručuje, že se z dítěte stane „slušný člověk“. Dnes se však situace poněkud změnila a můžeme říci, že k horšímu, pokud budeme vycházet ze zpráv týkajících se celkové kriminality, které slyšíme každým dnem. Dnes existuje více agresivních dětí i mladistvých, což dokazuje řada studií a práh zábran, že bychom někomu ublížili či uškodili, se snížil. To si studenti, se kterými jsem prováděla svůj výzkum také velice dobře uvědomují.

Násilí se stále více používá svévolně a záměrně, což děsí většinu společnosti. Již nejde jen o dětinské škádlení a poštuchování. A to, že si dospívající i děti natáčejí své kruté chování na video, potvrzuje posunutí jejich hranic slušnosti a respektu vůči druhým. Nejedná se jen o násilné trestné činy, ale také o vandalství, krádeže, prodej drog apod. Zejména pokud jde o drogy, jak k distribuci tak i ke konzumaci drog se uchylují stále mladší děti, což je jistě alarmující fakt.

Po konzultaci s odborníky na tuto problematiku lze usoudit, že na velikosti lokality zas tolik nezáleží, neboť lidé jsou si všude podobní. Ovšem pokud jde o množství delikventů, to s velikostí daného místa souvisí více, stejně jako s možností vyplnění času jinými aktivitami, než pácháním trestné činnosti.

Svoji bakalářskou práci bych ráda zakončila poněkud smutným, ale z mého hlediska pravdivým citátem:

„Žádná jiná bytost není tak agresivní vůči jedincům svého druhu jako člověk.“

Alexander Mitscherlich

Seznam použité literatury:

- Matoušek, O., Kroftová, A., 1998, Mládež a delikvence. Portál, Praha.
- Jedlička, R., a kol., 2004, Děti a mládež v obtížných životních situacích. Themis, Praha.
- Jedlička, R., Koťa J., 1998, Aktuální problémy výchovy. Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Karolinum, Praha.
- Novotný, O., Zapletal J., 2004, Kriminologie. ASPI, Praha.
- Kraus, B., Hroncová, J., 2007, Sociální patologie. Gaudeamus, Hradec Králové.
- Koudelková, A., 1995, Psychologické otázky delikvence. Victoria Publishing, Praha.
- Zoubková, I., 2002, Kontrola kriminality mládeže. Čeněk, Dobrá Voda.
- Sak, P., 2000, Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů. Petrklíč, Praha.
- Macek, P., 1999, Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících. Portál, Praha
- Matoušek, O., 1993, Rodina jako instituce a vztahová síť. Sociologické nakladatelství, Praha
- Giddens, A., 1999, Sociologie. Argo, Praha.
- Hendl, J., 2005, Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Portál, Praha.
- Disman, M., 1998, Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum, Praha.

Seznam použitých internetových zdrojů:

- Buriánek, J., 2001, Bezpečnostní rizika a jejich percepce českou veřejností. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/167_01-1BURIA.pdf /cit. 9.4. 2008/
- Marešová, A., Scheinost, M., 2001, Trendy kriminality v ČR z pohledu roku 2000. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/156_01-1MASCH.pdf /cit. 14.4. 2008/
- Úplná znění - zákon o soudnictví ve věcech mládeže - 218/2003 Sb. Dostupné z: <http://www.pravnik.cz/uplna-zneni/uz-236.html> /cit. 7.4. 2008/
- Ministerstvo spravedlnosti České republiky, Statistická ročenka kriminality rok 2004-2007. Dostupné z: <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145> /cit. 5.4. 2008/
- Straková, J., 2007, Jak si poradit se školní agresí. Dostupné z: http://www.modernivyucovani.cz/index.php?Itemid=55&id=29&option=com_content&task=view /cit. 27. 3. 2008/
- Sovišová, I., 2002, Jak předcházet negativním jevům ve školách. Dostupné z:

<http://jobdnes2.idnes.cz/jak-predchazet-negativnim-jevum-ve-skolach-f2q-/zamestnani.asp?c=2002M125Z01A> /cit. 27.3. 2008/

Zpráva o situaci na trhu práce v okrese Klatovy v 1. pololetí roku 2007. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/local/kt_info/statistiky/zpravy/STAT2007a.pdf. /cit. 10. 3. 2008/.

Městský úřad Klatovy, Souhrn řídicích činností věcně příslušných orgánů, zaměřených na analýzu a vyhodnocení bezpečnostních rizik, plánování, organizování, realizaci a kontrolu činností prováděných v souvislosti s řešením krizové situace. Dostupné z: <http://www.klatovynet.cz/mukt/krizoverizeni.asp> /cit. 10. 3. 2008/.

Policie České republiky, Dostupné z: <http://www.policie-cr.cz/mestska-policie/klatovy-75.html> /cit. 10. 3. 2008/.

Další použité zdroje:

Kilián, M., 2008, „Brutalita pachatelů stále roste“. Klatovský deník, 25. ledna 2008, s. 2.

Nagovská, R., 2007, „Kradou dospělí, ale i děti“. Klatovský deník, 16. ledna 2007, s. 9.

Stárková, K., 2008, „Mobil – zbraň v rukou dítěte“. Klatovský deník, 19. dubna 2008, s. 25.

Pokorný, M., 2008, „Marjánku mám ve skleníku, přiznal mladík“. Klatovský deník, 12. dubna 2008, s. 3.

Komrsová, J., 2008, „Klub Chapadlo v Klatovech nabízí pomocnou ruku“, červen 2008, s. 5.

Přílohy

Tento dotazník je určen pro výzkumné účely bakalářské práce s tématem – kriminalita mladistvých, kde zkoumám postoje studentů k tomuto jevu. Dotazník je zcela anonymní a všechny údaje z něj získané budou využity pouze pro účely této bakalářské práce v rámci studia na Fakultě humanitních studií UK.

Dotazník není zaměřen na vaše znalosti, ale na vaše názory a postoje na kriminalitu mladistvých, proto vás prosím o co nejširší odpovědi.

Předem děkuji za čas a úsilí, které jste tomuto dotazníku věnovali.

Simona Brožíková (autorka dotazníku)

Část první:

1) Co vnímáte / co se vám vybaví, pod pojmem kriminalita mladistvých?

2) Jakých trestných činů se dle vás mladiství delikventi nejčastěji dopouští?

3) Jaké faktory jsou dle vás stěžejní pro vývoj delikventního jednání u mladistvých?
(např. rodina, škola, vrstevnické party apod.)

4) Jakou tendenci má podle vás kriminalita mladistvých v posledních letech ?

- a) značně narůstající
- b) narůstající
- c) neklesající ani nenarůstající
- d) klesající
- e) značně klesající

Část druhá:

5) Dostali jste se již osobně do kontaktu s mladistvých delikventem?

6) Případně v jaké situaci?

7) Jak jste tuto situaci řešili a jak ji zpětně hodnotíte?

Část třetí:

8) Jak vnímáte trend poslední doby - natáčení násilných činů na kameru a jeho následné vystavení na internetu ?

9) Jak vnímáte další jev poslední doby, kdy studenti napadají agresivně své spolužáky či dokonce profesory?

10) Myslíte si, že jde těmto jevům nějak zabránit; případně jakou máte představu?

11) Jak přistupuje vaše škola k případnému násilnému chování svých studentů?

12) Cítíte se bezpečněji v místě svého bydliště nebo v rámci institucí, které navštěvujete (např. škola, zájmové činnosti apod.)?

13) Jaký máte názor na kriminalitu mladistvých v Klatovech ve srovnání s většími městy jako je např. Plzeň či České Budějovice?

Část čtvrtá:

14) Myslíte si, že jsou tresty udělovány mladistvým pachatelům dostatečné?

- a) rozhodně ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

15) Jaké formy trestů by podle vás byly „účinnější“ (pokud si myslíte, že dosavadní nejsou účinné)?

16) Myslíte si, že se policie dostatečně věnuje problematice mladistvých delikventů?

- a) rozhodně ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

17) Existují dle vás v Klatovech místa, kde se lze setkat s větší mírou kriminálního chování mladistvých?